

Ціна: 40 центів

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

РІК IX

ЖОВТЕНЬ — 1958 — OCTOBER

Ч. 105

»А у нас — щедротами багата
жолудева осени пора...«

Валентина Ткаченко

Валентина ТКАЧЕНКО

КИЇВСЬКА ОСІНЬ

За Дніпром жовтіє гай. У міста
Ще ж багато цвіту і зела.
Некваплива осінь золотиста
Щойно міст Патона перейшла.
Гірку Володимирську обходить,
Вабить очі і думки мої,
Он художник фарбами виводить
На малюнку перший крок її.
Пензлями наносить даль погожу,
Промені угоптанних стежок,
Плетиво узорчає горожі
І на ній зачеплений листок.
Відтворив Дніпро немов хмаринну,
Ледь окреслив на ріці мости.
Хоче і мене у ту картину
Він мазками барвними вести.
Просить уперед іти в затиння —
Що ж, нехай малює — не біда:
Буду на малюнку я — осіння,
Та в житті — довіку молода.

Вол. СОСЮРА

СИНІЙ ВІТЕР..

Синій вітер, посадка, село.
Я чекаю когось, я притих...
Наче серце моє розцвіло
І промінням під ноги лягло
У хитанні дерев золотих.
Я чекаю когось, я притих...
Розливається синяві муть,
Ліг на верби вогонь янтаря.
Деся дівчата з роботи ідуть,
В небі пісня стоїть, як зоря.
Розливається синяві муть.
Деся дівчата з роботи ідуть.
І так тихо, так сонно кругом.
Тільки пісня за серце бере...
Знов лице дороге за вікном
У прощальному шумі берез...
Там сплелся і шлик, і шолом.
І так сонно, так тихо кругом.
Я по стежці знайомій іду...
О, чекання і споминів яд...
У вечірнім липневім саду
Я по стежці знайомій іду.
Сад шумить, ой шумить мені сад...
Не вернутись ніколи назад.

Дні ідуть, пролітають літа,
Стануть сивими брови мої...
Одлетять у далекі краї,
Наче казка моя золота,
Недоспівані, співні мої...
Одшумлять як у осінь гаї..

Пригадаю посадку, село,
Тумани і між вербами сміх...
Перші промені співів моїх
В час, як серце моє розцвіло...
У хитанні дерев золотих
Перші промені співів моїх.

Тишина у кімнаті моїй,
Я дивлюсь з-під опущених вій,
Як цвіте за вікном дальня,
У кімнаті моїй тишина...
І душа, як ставок золотий,
Тільки споминів хвилі по ній...

Олекса ЮЩЕНКО

ОСІНЬ, ОСІНЬ...

Осінь, осінь! Клена ніжний спалах,
Вітру свист, поблідлі стебла трав...
Осінь... Осінь в серці не приспала
Ті пісні, що навесні зібрав.

Осінь, осінь... В роздумі та смутку,
У повільнім плінні тихих рік, —
Ти мені даруєш незабудьку —
Гордо цю любов нестиму вік!

Осінь, осінь... заграва калнини,
Хмелю шелестіння та курай...
Кожну фарбу і малу хвилинку,
Серце, як безцінний скарб, вбрай.

Понесу в собі і шум і спалах, —
Спалах кленів, тихий сум вітрів.
Осінь, осінь серце не приспала —
В ньому знов народжується спів.

Терень МАСЕНКО

Т А М...

Там, де лягло Чорномор'я без меж
В білому осени злоті, —
Ти, моя мати, обніжком ідеш,
Рівна, висока, в скорботі.

Як ти пройшла із безжмарним чолом,
Боса — по стернях і росах?
Де ти лежиш у траві за селом
В дальніх вишневих Глодосах?

Скільки за вік ти зв'язала снопів,
Скільки посіяла жита!
Нині лежиш ти в мовчанні степів,
Небом південним укрита.

Ось я в найдавнішій поїхав краї —
Й тут, серед темної ночі,
Сняться натруджені руки твої,
Сині зажурені очі.

Наче я знов на гарячих снопах
Плачу під спів жайворінка...
Тихо проходять в херсонських степах
Мати моя, українка.

Надія ПРИХОДЬКО

ОСІННЄ...

Нащо, вербице, листя зносила,
Нащо, калино, віги струсила,
Вітрові бубни рвать не боронши,
Ніби по каплі кров свою ронши?
Ягода в терну ще не дозріла,
Ковдра пухнаста синь ще не вкривла,
Бурі осінні ще не шуміли,
Пташки у вирій ще не летіли.
Квітне он верес там на галяві,
Стелються всюди буйні отави.
Низько вгортає бабине літо
Та заплітає трав оксамити.
Гнеться кущиста квітка до тину,
Галузь колише ніби дитину.
Та не розвився пуп'янок в рожі.
Будуть для неї дні ще погожі.
Буде для неї теплим проміння,
Хай і не літне, хай і осінне.

Михайло СТЕЛЬМАХ

ПІД ЖОВТИМ СМУТКОМ ЯВОРІВ..

Під жовтим смутком яворів,
Де в бубни б'ють дощі осінні,
Колнсь давно я щастя стрів
В простенькій вицвілій хустині.
З-під вогник вій, з-під хмарних брів
У світ дивилась мила проснись.
А жовтий смутко яворів
Спадав тобі на теплі коси.
Чого ж зметнулось все в мені.
Чом серце стало, наче птиця.

А дощ у сурми весняні
Вплітає, мов стрічку, блискавицю?

Невже усе могли змінити,
Усе прикрасити у світі
Твоїх очей лісна блакить,
Твої уста напіврозкриті?

Ти йшла, мов пісня, до дібров
Під ударн серця, рокіт грому —
А може, це не ти — любов
Йшла у образі твоєму.

Валентина ТКАЧЕНКО

У ЛИСТАХ ВСЬОГО...

У листах всього не розказати.
Ти далеко десь коло Дніпра.
А у нас — щедротами багата
Жолуднева осени пора.
Порошнить легким, зів'ялим листям
На рожевий верес, на гриби.
Гай стоїть привабливий, врочистий,
Всі стежки у ньому голубі.
Всі стежки ті мають напрям різний
До села, до луку, до води.
По одній із них в годину пізню,
Любий, несподівано прийди!

І. НЕХОДА

ОЙ, У ПОЛІ...

Ой, у полі дві тополі
А третя калина...
Над Дніпром плыве поволі
Пісня журавлинка.
Над лісами, над полями
На хмаринці сірій
Відлітає журавлями
Наше літо з ірій.
"Кру" та "кру" — журливо лине
Пісня в далеч млисту...
Наче сльози журавлині
Пада жовте листя.
Пада листя на стежини,
Де ходять любилі.
Де ходили — там жоржини
Зацвітають білі.
Я виплету жоржини в коси, —
Ну ж, цілуй за квітн...
В журавлів, можливо осінь,
А у мене — літо!

Людська доля

1

Вечоріло повільно, наче хтось, маючи під рукою десяток велетенських покрівів, міняв їх кожного разу на темніший, і врешті повисло над містечком густе, чорнооксамитне шатро. Тоді почали продирати його в різних місцях золоті ріжки зір. Вони таємничо підморгували, немов обіцяючи сказати щось важливе, коли б людина могла наблизити до них своє смертне вухо.

Тиша. Та спокій вечора — оманний. Десь, може й за сто кілометрів, дивно спалахує обрій. Височезними стовпами підноситься вогонь, падає і знов підноситься-неугавно, методично, майже без павз. І не лише в одному напрямі — західному. Ось спалахнула й північ, спочатку тьмяно, потім усе ясніш і ясніш, поглинаючи зорі край неба, розходячись у ширину, як коло на тихій озерній воді.

— Б'ються, Гершку, — напівзапитливо, напівстверджуюче промовив Дмитро, що, як і сусіда, сидів на лавці, біля своєї хати.

— Б'ються. Сьогодні ближче, ніж учора...

За цими двома хатами інших уже нема. Просто перед очима стелеться колгоспне поле з полукіпками на ньому. Увечорі полукіпки скидаються на живих істот, точніше, на коней, і коли дивишся невідривно, вони починають ворухитись...

— Ну, і що ж будемо робити, Гершку?

— А нічого. Що Бог дасть...

Герш, справді, вирішив не тікати від німців. Куди й як? Адже біженцями тепер переповнені вагони. Їх беруть "з собою", щоб лише проїхати двітри станції й зупинитись на неозначений час, або й зовсім звільнити місце "для військової потреби".

Нікуди не поїде Герш. Пропаганда з перших днів війни привчила до спокою, запевняючи, що "ворог не пройде". Тепер, очевидно, ворог пройде, але нема ради. Добре хоч, що вся родина разом. Дуже турбувалися за старшу заміжню доньку, та, Богу дякувати, позавчора приїхала й вона, щасливо вирвавшись із району боїв.

— Дмитре, — каже Герш, — якщо бомбитимуть, можете йти всі до мого сховища. Я поверх колод і землі наклав ще старих скатів з автомашин. Сховище надійне.

— Дякую, Гершку. А невже ти думаєш, що не оминуть і нашого містечка?

— Я собі різне думаю, сусідо. Думати можна про все...

Старі замовкли. Так, у кожного власні турботи, болі й сумніви. Дмитро має в армії двох синів, Гершкові діти ще не вирости, ходять до десятирічки, комсомольствують... Правда, як данину, взяла війна дещо й від Гершка, взяла зятя. Ось він перед Гершковим унутрішнім зором — стрункий, білявий, міцний, як деревина. Спочатку дивився на

нього Гершко недовірливо, бо ж чужий він, "гой". І невже вісімнадцятилітній Лії не знайшлося свого? Та коли спостеріг велике щире кохання, яким огортав юну свою дружину той життєрадісний, балакучий Андрій, відлягло старому від серця. Проте, Лію не можна не любити. Вона ж "писана красуня", як кажуть. Усі чоловічі очі звертаються до неї, коли проходить вулицею. А лагідна й добра, як янгол.

І ось прийдуть німці. Що з нею буде? Старих і підлітків не чіпнуть, а молоду жінку... Гершкові моторошно, і він зітхає так тяжко, наче хтось поклав йому на груди трипудову вагу.

2

Шосе вщерть забите автомашинами й звичайними селянськими возами. Військові перемішалися з цивільними. Крізь цю сутоloch вузами просмикуються мотоциклетки, певне, зв'язок із фронтом. Де ж фронт? Ніхто не знає. Він проявляється несподівано, він лізе тисячоголовою, тисячотілою гадюкою, карбує вогнем і залізом усе нові й нові райони України. А радіо так бадьоро виспіває переможні марші... Для чого? Навіть комуністи презирливо кривлять уста. Музикою, мовляв, лупимо по німцях.

Гершко ходить по базару, прислухається до бабських пліток. Знайомі його питають:

— А ви чому не їдете?

— Нема куди.

— Ой, тікайте, Гершку, тікайте! Тут казав один біженець із західньої області: всіх жидів винищують до пня...

— Та що ви? Власть би попередила, вона ж знає.

Гершко вірить у владу. А зрештою він собі звичайний рібнік, трудяга, таких не вбивають.

День знову повільно схиляє голову. День такий лагідний, як на малюнку. Деревина з видовженими тіннями на пішоходах ледь ворухає листям. Різноманітних стилів будинки підставляють свої, виснажені часом, ребра під холодіюче сонячне проміння Дітвора в скверу, поки не загнали до хат, бавиться "в війну".

Люди всі на вулиці. Як сполохані рої бджіл, гудуть вони про це й те, про п'яте, десяте... Найдошкульніша подія сьогодні — брак хліба. Чомусь не видали. Обіцяли видати завтра за два дні разом. А коли ні? Що їстимеш? У крамницях на протязі дня вимели геть чисто все їстівне, навіть ячмінну каву. Запасуються. Добре, що майже в кожного свої грядки: картопля, кукуруза, гарбузи. А все ж таки оте завтра...

Герш задумано йшов своєю околицею, і раптом ухо вловило дзижчання джмелів. Що це? А, наші літаки! Он випливають із-за лісу на обрії горді сталінські соколи. Один, два, шість, дев'ять, дванадцять...

Наступна хвилина була для Гершка несумісною з усіма його думками. Сталінські соколи відразу кинулися врозтіч над містечком, і гуркіт не-

самовитих вибухів кинув Гершка в брудну канаву край дороги. Він припишк, наче миша в норі, і чув, як летів угору й падав назад земляний дощ, як хтось кричав тонко й жалісно, як понесло навкруги смородом пожежі.

“Боже мій, Боже мій, — шептав Гершко, — спаси нас, грішних!”

Чи довго був той жах? Гершкові здалося, що дуже довго, може, годину, а насправді, як казали опісля, десять хвилин.

Ось затихло. Гершко, спотикаючись, побіг до своєї хати. Чи стоїть? Стоїть. І всі живі, пересиділи у сховищі.

“Слава Богу, слава Богу”, — моляться знову Гершко і, гонений допитливістю, повертає до центру містечка. Ох, що з нього зробили! Власне, того центру вже нема. Горять будинки, на шосе й побіч такі ями, що в них може заховатися велике дерево, коли поставити його сторч. Лежать побиті коні й люди, які не встигли десь захоронитись.

Гершко допомагає носити ранених, гасить пожежу, заспокоює наполоханих дітей. Він, власне, зовсім не боягуз, той Гершко. Десь, глибоко схований у скрині, лежить у нього царський “Георгій”, срібний хрест, що його давали за відвагу. З приводу цієї відзнаки, хтось пустив про Гершка ушіп-ливу анекдоту. Коли тяжко раненого в бою Гершка запитали в шпиталі, що він хоче дістати за своє геройство, Георгієвського хреста чи сто карбованців, Гершко відповів так само запитанням:

— А скільки коштує хрест?

— Сім карбованців, п'ятдесят копійок.

— Ну, то дайте мені хреста і дев'яносто два з половиною карбованці.

Анекдота забулася, а добра слава — ні. Хто ж не знав у містечку Герша — справедливу людину, що не пішла на працю ані в Чека, ані в міліцію, хоч і мала на те право за своїм злидарським походженням. Ні, Гершко лишився робітником цукроварні, як був до першої війни. Він добрий фахівець по цукрових розчинах, і інженер-хемік не раз дивувався:

— Гершку, ви ніде не вчилися?

— Ні. А що?

Більше інженер не пояснював, але Гершко розумів, що вчена людина не може збагнути таємниці методу “на око”. Так “на око” і йшло, і ніколи не було браку.

Ніч шкірилася на Гершка різними химерами, старалась налякати. Дорогу заступати ями, конячі трупи, повалені розщеплені дерева. Але Гершко посміхається. Він пережив перший страх, а далі не візьмеш. І “Георгія” заслужив він колись зовсім законно, кому про це знати краще, ніж йому самому?

3

— Ту-ту-ту!

Шалено мчить порожніми вулицями автомашинна. Ніхто її не затримує, бо знають — військова,

бо знають, що нема права тепер їхати в приватних справах.

Гершків сусіда Дмитро якраз вийшов на ганок і дивується: невже до нього? Може, син? Та де там, син! Про всяк випадок, Дмитро кашлянув.

— Хто це? — озивається з машини. — Чи не ви, дядьку Дмитре?

— Я...

— Не знаєте, Герш Абрамович не виїхав?

— Здається, ні. Сьогодні ходив на село купувати хліб, та вже, мабуть, повернувся.

По цьому застугоніло в шиби Гершкової хати.

— Хто? — запитала Гершиха.

— Відчиніть, це я, Андрій.

— Андрій!

З дверей метнулося щось, як білий вітер, і Дмитро почув звук поцілунку.

— Андрійку, коханий!

“Діждалася молодиця, — подумав Дмитро, — ну, хай собі, люди хороші”.

А в хаті Герша тим часом стояв рейвах. Андрій блискав очима й кричав:

— Ви ще сидите? Боже, ви ще сидите! Таж я був певний, що вас немає, таж німці під боком! А де батько?

Пішов у село, по хліб...

— По хліб? Який там, у біса, хліб! Адже вас попередили!

Гершиха дивилась на зятя вибалушеними очима, підлітки, хлопець і дівчина, ніяково посміхались, бо їм дивно було бачити лагідного Андрія таким наїженим і сердитим. Тоді Лія поклала свою малу, наче дитячу, руку на чоловікове плече.

— Андрійку, чого ти репетуєш? Адже лишилося ціле містечко, і ми вирішили лишитись. І нікого ні про що не попереджували.

Андрій аж сплеснув руками.

— Не по-пе-ре-джу-ва-ли?

— Авжеж, — відповіла Лія. — А про що, власне?

В Андрія нервово пульсували жилки на скронях. Він гримнув кулаком по столі й зойкнув:

— Кати! Іроди! Дияволи! А ви збирайтеся зараз же, в чому стоїте, нічого не треба брати, може, ще прорвемося.

— А батько? — дрижачими устами запитала Гершиха.

— Нічого не зробиш, — відказав Андрій. — Маємо лиш одну ніч. Збирайтеся!

— Я з дітьми від батька не поїду.

— Не поїдете? А поведете своїх дітей на смерть? Таж усіх жидів нищать німці, розумієте? Усіх! Жінок, старих, навіть немовлят, навіть хворих у ліжку.

Коли заторохтів мотор, Андрій прискочив до Дмитра, що все ще стояв на ганку, і з зацікавленням прислухаючись до шуму в Гершковій хаті.

— Дядьку Дмитре, — прошепотів Андрій, — перекажіть старому: був Андрій, забрав усіх. Хай

тікає в ліс, негайно, не чекаючи й одного дня, бо йому — смерть.

— А мені? А нам? — вигукнув переляканий Дмитро.

— Вам ні, бо ви не жиди. Бувайте здорові, дядьку!

Машина пірнула в ніч, як наполоханий кажан. Тьмяно блимали сині вогні фар, а навкруги переможно, маєстатично здіймалися до неба ясно-вогненні стовпи, і чийсь прожектори обмацували землю, приречену на сплюндрування. Швидше, швидше! Там десь замикається кільце, ось-ось замкнеться, ось-ось не буде вже дороги нікуди.

4

В числі сотень містечкових жидів, Гершко йшов на смерть досить спокійно. Тоді він уже не встиг утекти, бо, повертаючись ранком у містечко, був оточений німцями. Вислухавши Дмитрове повідомлення, Гершко сказав:

— Добре хоча, що я один розплачуся за всіх... Перекажеш Андрієві: старий жид Гершко перед смертю молився за нього й бажав йому найкращої долі. Вірю, що вони врятувались.

Приречені якимось неприродно переставляли ноги, спотикаючись на рівному, спішучи, щоб не порушити впорядкованих рядів. Навіть тепер, в останні хвилини — рабський послух, прищеплений диктатурою.

Гершко пригадував списові атаки на таких же сіромундирних німців і жалував, що не було в його руках списа. Яка глупота! Покірно йти на заріз, прийняти нічим не оправдану муку, залишити світ без жодної вини перед ним. Зрештою Гершко хоч пожив, має сорок вісім літ за собою, а оці сімнадцятилітні дівчата, оці сопливі дітлахи, що не усвідомлюють близької кривавої розправи й безтурботно пересміюються... Так ось яка вона, влада трудящих. Знала і не сказала. Будь же проклята до віку така влада!

Наче в кошмарному сні, було роздягання, несамовитий плач жінок, дикий регіт збожеволілих і голосне кахикання кулеметів. Потім настала ніч і тиша, а за деякий час заворушилась одна могила, бліді закривавлені руки висунулися з неї, помахали, немов би з кимсь вітаючись, і страшна постать мертвяка в білому стала на м'якому й липкому від крові ґрунті.

Гершко був поранений, але не забитий. Його кинули в яму останнім, наспіх присипали землею й пішли собі. Страшно боліли груди й плече, але ноги були цілі, ноги рухались, і Гершко з давнього досвіду знав: куля чи кулі пробили наскрізь тіло, їх у тілі нема. Живий... Проти сподівань, проти всякої логіки. Але куди ж тепер? До своєї хати дороги нема. Слідом за очима? В самій близькі? Скільки ще лишилося до ранку? Дві години? Три? За цим ліском мусить бути село, а в селі, можливо, німці...

Страшна постать пішла навмання, спиняючись

після кожних десяти кроків. Ось, нарешті, крайня хата в селі, і що далі? Ах, чи не все одно? Смерть дала невелику відстрочку, щоб пройшов по землі зайвих два кілометри, щоб пізнав на собі муку останнього хресного шляху.

На стук відчинилося віконце. Якесь жінка тихо зойкнула з переляку. Потім підійшов до віконця чоловік, спитав, чого треба.

— Так, так. Ми чули, знаємо. Ну, що ж, ідіть до хати, йдіть і... хай мене сьогодні ж розірве бомба, коли хтось про вас довідається...

Це, власне, було ще одне чудо. З льоху під хатою, через вузький, бездоганно замаскований, коридор Гершко потрапив у підземну кімнату й за годину, обмитий і дбайливо переж'язаний, лежав у чистому ліжку.

Гершкові нічого не снилося. Він навіть не міг пригадати, чи спав тої ночі. А далі... Він прожив у підземній кімнаті майже два роки, нікуди не виходячи, нічого не роблячи, тільки, при світлі каганця, читав і думав...

Чоловік і жінка, по черзі, появлялися кожного дня, годували, прибирали.

Юхим і Ганна. Це все, що Гершко про них знав. Вони були мовчазні й зосереджені, але якісь світлі обидвоє. Ніколи не зауважив Гершко на їхніх обличчях тіні невдоволення з його присутності, такої небезпечної в грізний окупаційний час.

— Я піду кудись, — не раз казав Гершко, — бо вас розстріляють за мене...

— Сиди, чоловіче. Нема куди йти. Розстріляють, то й розстріляють. Христа забили також...

Гершкові думки набирали містичного забарвлення. Йому здавалося, що він повернувся в добу катакомб, коли перші християни таємно визнавали Богом Розп'ятого, виконували Його заповіді, служили Йому, роблячи добро людям.

"І сказав Бог: якщо знайдеться в цьому місті два праведники, заради них помилую я місто це"...

Тоді двох праведників на все велике місто не знайшлося, а тепер, у страшний, безбожний вік ось вони живуть в українському селі й навіть не вимагають подяки за добро, яке творять.

Був ще останній жах, коли вибивали з села й з околиці навкруги німців. Усе горіло, все тікало кудись, тільки Гершко сидів у своєму підземному сховищі й чекав.

Того вечора ніхто до нього не зазирнув і Гершко, порушуючи наказ господарів, вийшов на двір. Село було порожнє. Шляхом проїздили радянські танки, йшла, припала порохом, піхота. Гершко подався в напрямі містечка, постояв над руїнами своєї й Дмитрової хати, розшукав уцілілих знайомих і притулився в них.

5

Відшумів близький фронт. Вогні боїв помчалися далі. Десь за пару місяців повернулась назад Гершкова родина й довго плакала від радості, що зберіг

Бог батька. У Лії на руках однорічний світлоголовий хлопчик Андрій, а в прекрасних синіх очах — порожнеча. Гершко нічого не питав про дорослого Андрія, бо й не треба було питати. А може, знов прийде чудо? Гершко тепер інакший, тихий і мовчазний. Він цілими днями відбудовує свою хату й допомагає відбудовувати іншим. Грошей не бере, навіть сердиться, коли їх пропонують. Дмитра з жінкою забила бомба, то Гершко підняв з руїн їхню садибу, доглядає її й чекає на сусідових синів, щоб передати спадщину.

Кожної неділі ходить Гершко в те близьке село, де він жив під землею, стоїть біля зарослого бур'янами подвір'я, розпитує людей про Юхима й Ганну.

Їх з усім селом погнали на захід німці. Частина втекла, повернулась, а частина, ось і тих двоє — невідомо де, мабуть, загинули.

Гершко, похнюпившись, прямує додому й завжди заходить на те випадкове жидівське кладовище. Тут уже нічого й непомітно. Земля заросла травою, земля така лагідна й привітна, і нікому сторонньому не прийде в голову думка, що під тонким шаром її дотлівають тисячі людських кісток.

Одного разу, наближаючись до містечка, Гершко зауважив напереді воза, а на возі каліку в військовій уніформі. Каліка балакав з візником і час від часу поправляв на оці чорну пов'язку. “В нього немає й лівої руки, — спостеріг Гершко. — Нещасний чоловік, кому він потрібний?” І раптом щось кольнуло Гершкові в груди. Він прискорив ходу, майже побіг, і порівнявся з возом.

Видюще око каліки поширилось, він стрибнув з воза і, гірко посміхаючись, простягнув Гершкові руку.

— Не чекали? Думали, забитий!

— Ні, Андрію. Думали всі, тільки не я. Я знав, що ти повернешся, бо... є Бог над нами. І не журися... брате. Для твоєї жінки ти завжди будеш найліпшим, а мої дві руки замінять оту, що в тебе бракує...

Вони відпустили візника й ішли у вечірній сутіні, не поспішаючи. Гершко ніс Андріїв наплечник, усе солдатське майно, і душа старого ще більше розвітала на зустріч Розп'ятому, що колись сказав: “Нема елліна, ні юдея, тільки скрізь і завжди Христос”.

Юрій ГОРЛІС-ГОРСЬКИЙ.

Подорожні нотатки

Великі крижини обступають усе щільніше. Зударившись із залізом, вони вже не відпливають, а підтримані натиском більших і дужчих, тиснуть на корабель з очевидним заміром розчавити його. Але

Юрій Горліс-Горський — це літературний псевдонім Юрія Городянина-Лісовського, що походив із Полтави. Горліс — від початкових, а Горський від першого й останнього складів його подвійного прізвища. Ще молодим хлопцем вступив у ряди війська УНР і лишився вірним УНР-івцем до кінця свого життя. Після відходу армії УНР з України був зв'язковим між Україною й інтернованим у Польщі українським військом.

Ще перед тим брав участь у повстанській боротьбі партизанського загону в Холодному Яру, де був аж до розгрому цього повстанського гнізда. Потім більшовики арештували його і наступні 8 років він пробув у тюрмах Чека. Симулюючи божевілля, він зумів утікти з лікарні. У 1931 році перейшов радянсько-польський кордон і жив у Львові, де видав ряд книжок-спогадів про свої бурхливі переживання під більшовиками: “Холодний Яр”, “Ave Dictator”, “У ворожому таборі” та інші, які мали надзвичайний успіх серед українського читача не тільки в Західній Україні, але й за кордоном. Після короткої незалежності Карпатської України, у боротьбі за яку брав активну участь, опинився серед інших на вигнанні в Югославії, потім, після подорожі через Малу Азію й північну Африку, приїхав у Францію, звідки плянував їхати в Канаду. Та війна й нові надії з нею спрямували його кроки на схід і в 1942 р. він знову опинився на українських землях, хоч і дуже коротко. Опинився знову

“Поляріс” побудований з розрахунком на такі дорожні пригоди. Він ще намагається власними силами розштовхати крижини та це не вдається йому.

Гнані не вітром і не течією, лише якимсь дивним законом не то притягання, не то штовхання, вони тиснуть звідусіль. Атакують зовсім як живі, розумні істоти: спинаючись одна на одну, затискають кільце, а тимчасом обабіч за нами відриваються від країв

на еміграції в Німеччині, брав жваву участь в українському житті, як журналіст, військовик-ветеран і політик. У вересні 1946 року невідома рука обірвала його життя невідомо яким способом. “Подорожні нотатки”, які ми друкуємо в цьому числі, — це останні його записки, що були надруковані в “Українських Вістях” у червні місяці 1946 року.

Ю. Горліс-Горський був не лише високопатріотичною, твердою, вірною до кінця життя своїм ідеям людиною, але й постаттю, що відзначалася рисами, які так рідко можна тепер зустріти. Сміливість і жертвенність, а також товариськість і надзвичайна людяність — це риси, що далеко переважали дрібні його вади, які, звичайно, люди бачать і люблять уважати основними.

Як багатьом відомо, бандерівська група чомусь поставила своїм завданням за всяку ціну скомпромітувати його ім'я, пускаючи часто безглузді й суперечні поголоски, лише тому, що він дозволяв собі їх одверто критикувати й не погоджуватися з їхніми методами праці й боротьби, відмовився вступити в ОУН.

Одне лишається певним: своєю жертвенністю, вірністю й любов'ю до України він цілковито заслужив на повагу й наслідування. Після 11 років, правда, пізно на некрологи, але нехай цей його останній твір пригадає читачеві так несправедливо забутого автора популярного колись “Холодного Яру”.

Редакція

крижаного поля нові й поспішно замурують шлях відступу.

“Поляріс” погоджується, що потрапив у полон; дужі машини глухо зодхнувши, стихають.

Капітан сивий, зморщений, як печене яблуко; сходить з містка і йде, мабуть, до буфету. По дорозі лається, скошуючи очі в бік пасажирів.

Ще б не лягались... Минулу ніч простояли в крижаному полоні. Визволені шведським криголомом — сподівалися увечері бути в Або. А тепер — або будемо завтра, або й ні. Льодове поле більше від учорашнього. Мороз міцнішає.

Повітря підозріло сіріє... Туман — вірний союзник пливучих льодів — криголама вночі не пустить. Нас помаленьку відносить разом з льодами туди, звідки припливли. Стурбовані подорожні з палуби сходять до їдальні. Ідем і ми з панею Ілайтонен. Вона відвідує ще по дорозі свого біленького, як сніг, шпіца Тікі, що з цілим комфортом подорожує в собачій каюті. Тікі втішився, але побачивши, що ми відходимо не беручи його з собою, ображено надувається і обертається головою в кут.

Пані Ілайтонен — расова жінка, легенько скуласта, з пишним, майже білим волоссям, під чорним кепом. Її чоловік — капітан панцерних військ — згинув на лінії Манергайма. Вона показувала мені на знімці маленький дерев'яний хрестик поміж такими ж хрестиками симетричного військового цвинтаря. На моє запитання, чому вона не забрала і не поховала його окремо, вона відповіла: “Ні. Він мусить спочивати з своїми бойовими друзями”.

Коли вона під час розмови зітхнула й зажурилася, я, як тільки вмів обережно сказав їй, що вона ще молода, ще може вийти заміж.

Вона повела бровами і сказала: “Так. Це можливе. Але це може статися не раніше, як остаточно вирішиться справа, за яку згинув мій чоловік”.

Пані Ілайтонен — мила, товариська, проста, як може бути простою лише дуже культурна людина. За кілька днів подорожі ми майже подружилися. Розмовляли ми мішаниною різних мов, якою, зрештою, можна розмовляти зовсім поважно. При першій же розмові, я з приємним здивуванням довідався, що вона родичка редактора Ватамена, з яким я зустрічався в Парижі і з яким маю зустрітися тепер в Гельсінках.

В їдальні тепло, ясно. Ніщо не нагадує, що ця затишна кімната знаходиться на залізному черепку, оточеному кілометрами льоду.

Пані Ілайтонен, як і кожного разу, замовляє вечерю, визволяючи мене від праці розшифрувати меню, написане фінською та шведською мовами.

За столами стримано гамірно. Капітан потішаючи пасажирів, оповідає, як він колись за молодих літ, одного разу сидів у льодах півтора місяця.

Напроти нас — чотири німці, купці. Один худий, довгов'язий, а три товстуні різної масти. Вони не журяться. У буфеті є що хочеш і досхочу; і біленька кельнерка вже так набігалася, що майже сердито поглядає на грубих “сакса”. Один із них вже побував у Фінляндії й смачно оповідає останнім, що там чужинцям дають їсти в ресторанах “оне карте”, а перед обідом ставлять на окремих столах різні закуски — бери досхочу...

По вечері пані Ілайтонен сідає за піаніно. Перебїгши декілька мелодій, починає грати марш “Фін-

ляндія”. Я вже знаю історію цього нового несамо-випитого і прекрасного музичного твору. Автор написав його і збожеволів на фронті в день підписання важкого миру. У ньому — душа всього народу Суомі.

Складна гра втомлює її.

— Г'юве весте! — привітно кидає вона, проходячи повз мене. Це “Г'юве весте” — фінське “добраніч” — дуже мелодійно звучить.

Раненько біжу на палубу. Довкруги, куди не глянь — льодова рівнина, скована за ніч морозом у суцільність. “Поляріс” ані ворухнеться. На обрії, здається темний незграбний кадлуб. “Венеа!..” — кидає фін, що дивиться в бінокль. Підношу й свого “Цейса”. На брудному кадлубі червоний прапор, серп і молот. Вугільник. Мабуть, везе вугілля “венеям”, що за фінсько-радянським договором засіли в Ханко.

Дивний народ ті фіни. Не люблять нічого запозичати — обходяться своїм. Усі народи, змінюючи кінцівки, — називають Росію Росією. Лише фіни називають її “Венеа”. Порт, до якого не знати, коли доберемося — для всіх називається Або, а для фінів він Турку. Та сама Фінляндія — для всіх Фінляндія, а для самих фінів вона — Суомі.

По шоглі “Поляріса” слизнув і замаєв на вітрі білий прапор з блакитним хрестом. Звертаю увагу, що вітер віє в протилежний від учорашнього бік.

На палубі з'являється пані Ілайтонен. Вона говорила з капітаном. Тількищо отримано радіограму, що криголам “Сампо” наближається, ось-ось його тільки не видно. Вночі був щасливий вітер — сьогодні ми ближче від фінського берега, ніж учора.

Спереду, по курсу “Поляріса”, замаєв дим. Якби не він, годі було б зауважити наближення криголама, білий корпус якого зливався з білизною льодового обр'ю. “Сампо” поспішає на всіх парах, набираючи розгону для атаки противника. Через півгодини різнотонний хряскіт, а слідом гарматний стріл, що як телефонним дротом передавалися поверхню льоду, оповістили, що боротьба почалася. Не відриваю очей від бінокля. Справді гарно. Криголам з розгону майже до половини вискакує на поверхню льоду і ламає його своїм тягарем. Відпливає назад, розганяється й знову гарматний тріск ламаного льоду. Велетенські відлами перекручуються, стають диба, збиваються в гурти, гуртом атакують “Сампо”. Та корабель з найменням чудодійного килима з легенд Калевали не боїться їх.

Дві години праці — і капітани обидвох кораблів, відклавши рупори, розмовляють уже просто, вихилившись з містків. Радяться.

“Сампо” починає топтати стежку навколо “Поляріса”. Останній тріск і “Поляріс” захитався. Брили льоду, що примерзли до боків, порушують рівновагу. Та окріп і пара з брандсбоїв скоро звільняють його від зайвих прикрас. Загули машини, і “Поляріс” поплив слідом за “Сампо”, зневажливо розштовхуючи кригу.

До порту прибули пізно ввечері. Ще на відкритому морі зустрічає нас лоцманський катер, щоб провести через... мінні загороди. В'юнкі моторки, при світлі прожекторів розчіплюють ланцюги мін і, перепустивши пароплав, знову замикають їх. Ці великі темні м'ячі нагадують, що хоч тут і тихо, але війна сягає й сюди.

Намагаюся розглянути околиці, та даремно. Ніч і квітневий туман старанно ховають їх.

Сходні сполучають "Поляріс" з берегом. Штурман розносить пашпорти.

Пані Ілайтонен радить ночувати в готелі: це спрощує справу дальшої подорожі.

Тримаюся моєї супутниці, бож попереду розмова з митними урядовцями, що на всьому світі однаково в'їдливі. Та в черзі розрізняють нас чотири німці, що пруться, як на пожежу. Мабуть бояться, що не залишаться для них кімнат у готелях.

Обличчя митника і військового, що стоїть поруч, непривітливі. Пашпорт, візи оглядають уважно.

— Що маєте у валізі?

Роблю рух, щоб відімкнути, та урядовець ввічливо зупиняє мене.

— Хіба так не пам'ятаєте? — запитує по-німецькому, а, зауваживши, що я не добре второпав — повторює запитання костурбатою московщиною. — Чому ж би ні! — Починаю перераховувати речі, та на половині він перебиває:

— А в течці?

— Два фотоапарати, приладдя до них.

Військовий ще раз поглядає в рубрику в пашпорті, де написано — "журналіст".

— Кітас! — дякують обидва по-фінському і звертаються до наступного.

Пані Ілайтонен чекає на мене в залі коло газетного кіоску.

— Я зателефонувала до готелю — зараз приїде авто. Я замовила кімнати в скромному готелі... Не люблю пишних... Не заперечуєте?

— Ні трохи, я теж волю скромний.

Поки я вибрав декілька англійських журналів та московських шоденників, шофер з готелю вже був біля пані Ілайтонен. Авто на дерев'яному газі, бензина потрібна для танків. При вході до готелю хочу всунути шоферові в кишеню фінську банкноту, але він ввічливо відводить мою руку. Транспорт буде завтра в рахунку, а "на пиво" в Фінляндії не заведено брати.

Скромний готель має симпатичний вестибюль. На столиках журнали, газети, приладдя до писання, папір, конверти.

Старий портъе, що скидався більш на аптекаря, довідавшись, що з німецької, англійської, французької мов мені найлегше порозумітися російською, неохоче вживає її, хоч володіє бездоганно.

Підписавши прізвища — звертає нам пашпорти. Замовляємо квитки на швидкий поїзд до Гельсінк. Пані Ілайтонен віддає всі свої речі портъе. Машинально роблю те саме.

Чистенька покоївка з інтелігентним личком веде нас до наших кімнат. "Тікі" тріюмфує: окремих собачих кімнат в готелях не заведено.

На сходах похлоплююся, що не взяв навіть мила, бритви, та вже ніяково вертатися. У кімнаті журба відпадає: на склянній полиці розложені всі дрібниці, потрібні для гоління, вмивання, чищення зубів; все невживане в прозорих пакетиках, на яких зазначені зовсім помірні ціни. Покоївка, не питаючи моєї згоди, відчинила двері до суміжної купелевої кімнатки, пустила до ванни теплу воду і побажала мені "г'юве весте".

Ранком оплачуємо рахунки, у які включено

вже авто до станції та залізничні квитки. Замість речей, залишених у портъе, — отримуємо квитанції; речі вже у вантажному вагоні. Мені стає моторошно: і що б було забрати з собою неважку течку з дорогими фотоапаратами. Течка не замкнена. Новенький "Лейка" хоч кого може спокусити... Ділюся своєю журбою з панею Ілайтонен, але вона обурюється:

— Це неможливе! У Фінляндії такого не трапляється! Та ще й де? — на державній залізниці! Як вам не соромно! Ви нас усіх ображаєте!

Те саме авто везе нас на двірце. Вулиці міста вкриті втоптанним снігом. На вулицях нічого особливого — звичайне європейське місто. Лише на вітринах крамниць, заповнених, як за добрих часів, нема й сліду залізних штор або грат.

Висівши з авта, почуваю себе ніяково перед шофером, що не бере "на пиво". Кажу йому: "кітас" і простягаю руку. Він її міцно потискає.

Перед входом до двірця — базар: у кілька рядів кошики з вирощеними в теплицях квітами. Пані Ілайтонен захоплено усміхається:

— Вже весна! Як я виїжджала до Швеції — їх ще не продавали на вулиці...

І біжить купувати квіти.

Мені теж хочеться усміхатися. Дивовижа! Блискучий сніг і не тоне від сонця, що вже досить тепло пригріває, але й ніжні тюльпани та нарциси — теж не в'януть від сусідства снігу. Квітка на тлі снігу і квітка в теплиці суворого фіна з ножем на поясі...

Приглядаюся до юрби, що висипала з якогось поїзду. Тверде підсоння і природа — накладають свій відбиток на обличчя, особливо чоловіків. Вони твердіші, ніж в інших народів. Більшість, особливо жінки, одягнені по-весняному. Майже всі купують квіти. Видно, що ці діти Півночі люблять їх. Але кохаються, здається, і в ножах. "Пууко" в шкіряній піхві прикрашає пояси не лише чоловіків, але й по-спортовому одягнених дівчат, навіть школярів, що поспішають до школи.

У залі, на пероні — людей багато. Бракує лише штовхання, черг і сварок. Яюсь все обходиться без них. Переважна більшість чоловіків — у військових одностроях. Уся Фінляндія — під рушницею. На всіх ділянках громадської та державної праці в запіллі — чоловіка заступає жінка. Але й жінок багато в одностроях. Це військова допоміжна організація, так звана "Лота". "Лота" — це зовсім не яєсь гучне патріотичне слово. Це звичайніське ім'я першої жінки звичайного вояка, що в давнину поїхала на возі за відділом війська, прала білизну чоловікові та його товаришам, "латала" їм рани.

**

Поїзд, набравши відразу шаленої швидкості, виносить нас за місто й перед очима встає Фінляндія. Гориста місцевість вкрита шпильковими лісами й снігом. Сніг виблискує на сонці й кпить собі з того, що кінчається квітень, що через декілька днів починається травень. Ці місяці мусять мати тут інші назви... Схили невисоких гір відкривають де-не-де кам'яні масиви. Попід схилами — дерев'яні хатки вибагливої будови, подібні до вілл на наших курор-

тах. Краєвид робить враження суворо-естетичного, але зовсім не понурого.

У переділї другої кляси нас четверо. Поруч пані Ілайтонен молодий ще полковник артилерії, коло мене — якийсь поважний добродій у золотих окулярах. На одній із зупинок останні вільні місця займають два лісових робітники з пилками й сокирами в шкіряних мішках. Привітавшись, роздягаються й виймають свіжі часописи. Зав'язується загальна розмова про політичні події.

Заходить кондукторка. Робітники доплачують різницю. Сіли до другої кляси, бо в третій тіснузато. З усього видно, що пилка й сокира у вагоні другої кляси — явище тут зовсім звичайне.

Не знаючи мови, не можу взяти участі в розмові. Тож витягаю радянські часописи, куплені в Або, і починаю переглядати. В Україні зацвіли сади. В Криму досягають черешні...

Сусіди поглядають на часописи й на мене. Обличчя їхні хмурніють, стають ворожі... Пані Ілайтонен зауважує це, усміхається й пояснює, що я не росіянин і не ворог, а приятель, що приїхав допомагати в скрутну годину.

Обличчя яснішають, простягаються руки, знаходиться й спільна мова.

Полковник вивчав російську мову в академії штабу, бо... треба. Добродій в окулярах — викладав її, за царських часів у гімназії у Вуборзі. Пояснює, що не любили фіни її тоді, хоч давала вона великі привілеї, не люблять її ще більше тепер, ту "венеа лайна".

Добродій починає навіть в'язати (речення з українських слів, плутаючи їх з російськими. Він знає Україну й українську справу... Перед революцією він бував в Україні, а тепер він директор великого підприємства на далекій півночі... У нього працюють українці — політичні в'язні, що повтікали з радянських концтаборів. Фіни шанують їх. Вони навіть воювали добровільно разом з фінами.

Розмова збігає на становище Фінляндії. Співрозмовці стверджують, що воно важке. Треба розмістити й нагодувати півмільйона населення, що добровільно покинуло зайняті росіянами терени. Ці найпромисловіші райони були підвалиною експорту. Свого хліба ніколи не вистачало, а тут ще й війна, що точиться на морях, затруднює зовнішню торгівлю. Лінія Манергайма — в руках ворога, треба будувати чимскоріш інші укріплення. Радянська база в Ханко — це ніж під серцем країни, треба відгородитися від неї оборонним валом. Союз німців з СРСР створює небезпеку: Фінляндію може спіткати доля Польщі. Треба тримати напоготові з півмільйона вояків. Все це при трьох мільйонах населення...

Тридцять тисяч забитих у нинуйій війні — це поважна втрата, хоч з радянського боку й полягло в десять разів більше.

На одній станції паротяг бере воду. Наш вагон відгороджує лише переїзна рампа від рівенької вулиці міста, що звужується в перспективі.

Пані Ілайтонен через вікно просить старшого кондуктора — чи не міг би він принести, на кілька хвилин, Тікі, — вона хоче його нагодувати. Кондуктор охоче бере в неї собачий квиток з номером і вертається з шпіцом на руках.

Тікі квапливо ковтає їжу й злодійкувато ози-

рається з виразним наміром заховатися, щоб не вертатися до собачого товариства. Та господиня подає його знову через вікно кондукторів.

"Тікі" енергійно протестує, потім вислизує з обіймів кондуктора і, закрутивши в кільце хвостика, з опущеною головою подається вздовж вулиці. Ні разу не оглянувшись, зникає на тлі снігу.

Пані Ілайтонен сплескує руками.

— Противне цуценя, воно хоче мене покарати!

До вікна підходить черговий по станції, що бачив цю подію. Просить подати собачий квиток і адресу.

— Не турбуйтеся, пані, ми зараз зателефонуємо до міської радіомережі. Ваш пестунчик приїде до вас пополудневим, найпізніше вечірнім поїздом.

— Дякую! Прошу нагодувати його в буфеті й долучити це до рахунку.

Урядовець доброзичливо прикладає руку до шапки.

Дивний народ! Маючи на карку півмільйона карелів, нові лінії оборони, небезпеку, що нависла, Ханко, — мають ще охоту думати про примхливих цуциків...

Закручений хвостик Тікі стоїть ще в уяві й витягає з пам'яті другого цуцика, чорненького... Пригадує мені другу собачу подію в далекій Арабії.

II

Поїзд вискакує з семикілометрового тунелю й починає летіти вниз. Гальма, здається, тут ні до чого. Котиться з правдивим магометанським фаталізмом: якщо Аллахові спеціально не забagnetься, поїзд з рейок не зскочить.

За нами Торос — величезний гірський хребет. Оглядаючись на верхи під хмарами — не віриться, що ми по них їхали.

Від станції Фензівпаша гори меншають і переходять у мальовничу котловину. Села в гайках. На рівних дахах сидять туркені з дітворою й байдуже поглядають на поїзд.

У вагоні, крім нас, трьох чужинців, молода інтелігенція нової Туреччини. Така як і в Стамбулі, в Анкарі. Ніде не доводилося мені бачити таких коротких спідничок, глибоких декольте і так розмальованих жіночих облич — як тут. Видно, гасло "догнати й перегнати Європу" — щодо цього — прищепилося тут добре.

А за вікном — сіра Малоазійська Туреччина, убрана Атаюрком в одеську босяцьку кепку. Нема й сліду феси або чалми — вони суворо заборонені. Щоб відучити від них упертих турків, новатори здіймали їх, часом, разом з головою.

І дивно дивитися тепер на турецького селянина. Ті ж шаравари, часом халат, а на голові "фартова" кепка. І так, як і колись, падає турок на коліна там, де застане його захід сонця, і молитовно здіймає руки до Аллаха і пророка його Магомета. І здається чомусь, що незадоволено крутить головою пророк, оглядаючи з висот правовірних, які понадягали гуярські шапки.

Привернення до нової культури зовнішньо менше, але, мабуть глибше торкнулось жінки-селянки. Пересадити її з шараварів у коротку спідницю не вдалося, але обличчя перед людьми закривати вона не сміє. Отож носить вона на голові ту саму

довгу шаль і, щоб трохи задобрити сердитого пророка, закриває нею обличчя тоді, як ніхто цього не бачить...

Один з моїх подорожніх товаришів добре володіє турецькою та арабською мовами. Розмовляємо, за його посередництвом, з сусідами турками. Елегантна туркеня, у спідниці поза панчохи фіркає на своїх турецьких мужиків, що ніяк не зрозуміють духу часу і не хочуть зрікатися старих забобонів. Старий інтелігентний турок, в доброму європейському убранні, похитує головою, а на обличчі "Сказав би я вам свою думку, та... боюся".

Перед станцією Іслягія, останньою перед сирійським кордоном, до переділу заглядає якийсь тип у червоній краватці й картатій кепці. Зупиняє погляд на бльокноті, у який я саме записую опис краєвидів з вікна. Зникає. За хвилину з'являється ще з одним. Показують значки — агенти таємної поліції. Перевірка документів.

Уважно оглядає паспорт, візи, починає підозріло допитуватись і щодалі підсувається до столика при вікні. Несподіваним рухом хапає з столика мій бльокнот. Відрухово хапаю його за руку. Він кидає на землю мій паспорт і схоплюється за пістоль. Подавшись назад, падає з розгону на коліна туркені. Та, не дуже ввічливо, зштовхує його з колін і починає лементувати, як перекупка. Ситуація мимоволі викликає в мене сміх. Побачивши це, агент облишає пістоль і починає допитуватись нашого перекладача, що я записую у бльокнот. Той пояснює, що записую як гарно виглядає його батьківщина, щоб надрукувати потім про це за кордоном. Агенти недовіриливо перемовляються.

Приятель — він краще визнавався у східних звичаях — пояснює, що паспорт у порядку, агенти матимуть неприємність, якщо будуть нечемні, а тим часом, склавши увосьмеро турецький банкнот (два турецьких фунти) засовує її старшому в кишеньку камізельки. Другий і собі підставляє живіт, але приятель красномовно перерізує палець пальцем надвоє: помляв, поділитесь. Агенти відходять нерішуче, похухуючи потилиці — чи не продешевились, бува...

На станції Іслягія поїзд стоїть довгенько. На пероні чорномазі турченята продають смажену баранину і яблука на шнурках. Деякі просто підбігають до чужинців і простягають руки по "бакшиш".

У залі для пасажирів досить добрий буфет: різні м'ясива, делікатеси, вина. Але череватого турка-буфетника напала якраз дрімота і він на всі вигуки пасажирів, що зібралися перед буфетом, лише киває то вгору, то вниз головою.

За прилавок заходить жандарм і гучним запотилничником спонукує буфетника виконувати свій обов'язок.

Набравши в кишені в'ялених дактиль, в одну руку по куску баранини на шпичці, у другу — по пляшці вина, виходимо за станцію оглянути місцевість. У садах горіхи, кипариси, у городах кукурудза, капуста. На горбах, поміж городами, килими диких квітів.

Запиваючи, по дорозі, баранину вином, вертаємось до поїзду. Манірна французенка, зауваживши з вікна першої класи, що мій приятель жартує з чор-

номазими бакшишниками їхньою мовою, питає його, чи не можна дістати квітів.

На знак рукою, збігаються до нас півдюжини дїтлахів.

— Чому не принесете квіток продавати?

Чорномазі вирячили очі.

— А хто ж купить те хабаззя? Що це — тю-тюн чи дактилі?

Приятель виїняв кілька піястрів.

— Ану бігом по квіти! Дїстанете по піястру!

Орда метнулася наперед, та в цей час почувся сигнал від'їзду.

Прикордонний пост Мейдане-Екпек. Ще раз перевіряють документи. Митні урядовці переглядають багаж. Подорожні уважно слідкують за руками митників, щоб, бува, не трапився "фокус-покус" — щось з речей не щезло. Просто з чемности сунемо урядовцям в руки невеличкий бакшиш. Беруть не дякуючи, ніби нічого не сталося. Бакшиш брати заборонено Ататюрком так само суворо, як і феси носити...

Короткий, аж надто квапливий перегляд документів французькими урядовцями — і ми вже в Сирії. До поїзду всїдають турки у фесах, араби в чалмах.

Старий турок з нашого переділу витягає з валізи довгу полосу зеленого шовку й урочисто намотує на голові чалму. Еге! То він ще й хаджі... Колись до гробу пророка пішки прогулявся...

Наша поступова туркеня, якимось мимоволі, помирнішала й починає натягати спідничку на коліна.

Місцевість повільно змінюється, вирівнюється. Лише на обрії видніють пасма гір. Поміж гаями, нивами, виноградниками щораз частіше видніються дикі пісчано-кам'яні острови.

Хати побудовані з каменю, плосковерхі, дві стіни побілені, дві темні. Цвинтарі огорожені з трьох боків. Мінарети мечетів нижчі, ніж у Туреччині.

На порізаних арками нивах, ліниві буйволи тягають допотопні плуги. На дорогах видніються струнки їзди на добрих конях. Щораз частіше зустрічаються односторбні й двогорбні верблюди. Ці довгошиї "кораблі", лежали коло залізниці, ліниво повертають свої голови услід за поїздом, немов критично розглядаючи конкурента, що мчить у напрямку пустелі.

На кожній зупинці пронизливі викрики арабок, що проганяють і відганяють від поїзду дїтвору. Арабенята намагаються вперто залізи як не до вагону, то хоч під вагон. Цікавий спосіб носити дітей: вхопивши згибом ліктя дитину за шию, мати притискає голову до свого бедра і так волочить. Карапуз, виваливши очі, вимахує в повітрі руками й ногами і, як видно, вважає цей спосіб пересування за нормальний.

У вечірніх сутінках під'їжджаємо до міста Аллепо. Пригадую, що власне з цього міста був сирійський дякон Павло, що в половині сімнадцятого століття подорожував по наших землях і залишив цікаві описи життя в Україні та в Московії.

На полустанку заходить група козаків Запорізького корпусу з 19-20-го років. "Змодернізовані" широкі шаравари, короткі жупанчики кольору хакі, чорні каракулеві шапки з червоними шликами... Через плече — кулеметні стрічки з набоями... Та це лише вояки нерегулярних відділів.

В Аллепо — пересядка. На станції і в місті повне затемнення. Лише де-не-де блимають скупі темносині вогниці. Усіх подорожніх європейців, що приїхали з Туреччини, запрошують до офіцера французької розвідки, який на всіх мовах, у звичайній ввічливій розмові випитує, хто що бачив і чув. Довідавшись, що ми їдемо з Югославії через Грецію, офіцер відкорковує пляшку доброго коньяку й починає дотепно переповідати сербською мовою анекдоти, які оповіли йому чеські офіцери, що прибули попереднім поїздом, теж з Югославії, і йдуть до чеських відділів в Агде. Основа байок, у які вони здається, самі вірили — це “вездесущність і всемогутність військ советського Руска”, які, під різними виглядами групуються на Балканах для війни з Німеччиною. З “журналістичного обов’язку” спростовуємо нісенітницю. Офіцер вислуховує уважно і зручно випитує, чого нам у такі неспокійні часи збажалося подорожувати. Відповіді моїх приятелів сербів задовольняють його скоро, але українця він зустрічає тут вперше і задає ряд роблено-наївних запитань, на які треба не наївно відповісти.

У залі для пасажирів натрапляємо на чехів, які чекають того ж поїзду, що й ми. Довідуємося від них, що Сталін договорився з Гітлером, що він забирає всіх чехів до Руска, а в Чехії населять німців з Руска. Чому це їх тішить — важко зрозуміти...

Сідаючи в поїзд, пригадуєш часи російської революції. Стільки галасу й штовхотні давно не доводилося зустрічати. Нумерованих місць у другій чи першій класі купити нам уже не вдалося. Мусимо проштовхуватися до загального вагону. Входимо разом з чехами.

Вагон побудований так, що переділи розділено лише низькими плечками лавок. У цілому вагоні можна всіх бачити і чути. Подорожні — самі чоловіки й пара старих жінок. Почувши від мого приятеля, що молоді жінки подорожують із закритими обличчями в окремому вагоні, надпоручник Поспішил зникає і за кілька хвилин вертається з розбитим вухом і носом. Пояснює, що він лише хотів подивитися, як улаштовано вагони для молодих жінок, а ті “спрости” араби піймали на східцях і почали молотити...

Поїзд рушає. Рухається поволі, не поспішаючи. Подорожні виходять, входять, але через пару годин склад вагону більш-менш стабілізується. На одній станції входить огрядний, але стрункий араб у жупанчику з поганами, чорній шапці з шликом, з карабіном, пістолом на поясі. Його супроводжують два вояки з карабінами. Араби звільняють для них лавку. Це — шейх якогось племені. На погонах у нього “високий ранг” старшого капрала французького війська. У розмові з моїм супутником шейх оповідає, що французи озброїли арабські племена вздовж турецького кордону.

На наступній станції входить старий мулла в білесенькому халаті й такій же чалмі. За ним шанобливо ступають два молодих прислужники в халатах і тубетейках. Шейх з вояками підводиться і уступають місце духовним, але їм знову звільняють лавку інші араби. Духовні скидають капці й сідають на лавку, підобгавши під себе ноги. Мулла перебирає чотки. Галас у сусідніх переділах стихає. На обличчях відбивається пошана. Лиш в другому кінці вагону, високий тенор, переходячи часом в фальцет, виводить безконечні арабські пісні. Мабуть, веселі

або й пікантні, бо присутні там вибухають час-від-часу реготом. Співає розхристаний вояк, не арабського типу: білявий, з довгим кучерявим волоссям. Його обсіли молоді араби, притакують, приспівують, полпескують по повних литках і плечах...

Відчиняю вікно і висуваюсь на повітря. Поїзд рухається піщаною пустелею. Безкрая гола рівнина покрита сіроблакітним шатром, оздоблена зірками й повним місяцем. Денну жовтневу спеку заступив свіжий холодок і лише зрідка поїзд попадає в смугу паркого теплого повітря.

Станція. Пара невеличких будиночків, нічим не огорожених, з одного боку аж по вікна занесені піском. Пюроч розляглася на піску череда верблюдів, що принесла на своїх горбах важкі тюки з бавовною. Витягнувши шиї, уважно розглядають поїзд. Лише один мабуть вперше побачив це диво, схопився й здивовано впився очима в шипіння пари. Але звідкілясь лунає лінивий голос погонича, і “корабель пустині” покірно лягає. Коли на якийсь час затихає чмихання потягу, — запановує маєстатична тиша. Тиша пустелі, що її приписують як ліки на хворі нерви.

Друга станція більша. Тобто, такі ж неогорожені будинки, лише більші з критим пероном. Це вже якийсь “центр”, хоч на обрії ні одного будинку. Поблизу станції лежить зо три сотні осідланих верблюдів. Коли наближався поїзд, з-поміж них підвелася юрба арабів у широких білих бурнусках, з рушницями, шаблями, легкими списами. Якийсь відділ вільної арабської кінноти, вірніше — верблюдоги

З нашого вагону пішло декілька осіб. На їх місце входить старий араб у бурнусі й стара кістлява арабка з гострим носом, а ще гострішим поглядом чорних очей, що злодійкувато бігають. Широка тепла хустка з верблюжої вовни покриває її плечі і груди. Руки схрещені під хусткою, неначе щось тримає в них.

До вагону заходить кондуктор і просить квитки в тих, хто сів на цій станції. Араб показує свій. Арабка обережно висовує з-під хустки пальці з квитком. Та лише кондуктор наблизив руку до пальців арабки, з-під хустки, враз із грізним гарчанням, висунулися спочатку зуби, а потім голова чорного цуцика. Кондуктор злякано відскочив, помахуючи рукою, на якій виступила кров. Зрозумівши, що сталося, він ооскаженіло кричить на арабку, що вона хотіла провезти собаку без квитка, а собаки мають їхати в скриньках під вагонами. Арабка затуляє собаку хусткою і мовчить. На крик з’являється ще один кондуктор, потім ще один. Кричать всі три на все горло — стара ані пари з уст. Старий араб теж мовчить і злорадно-підсмішкливо дивиться на арабку. Хтось з подорожніх зауважує, що, може вона не має грошей на собачий квиток. Хтось докидає — хай квиток купить чоловік. Кондуктор обертається до араба — той відсувається й поважніше.

— Це твоя жінка?

— Так, це моя жінка.

— Купи квиток для собаки!

— То не мій пес — то її пес.

— А що там довго розмовляти, — обізвався другий кондуктор, — відібрати собаку, викинути з поїзду і по всьому!

Усі троє накидаються на арабку. Цуцик починає несамовито гарчати й гавкати, арабка починає

не своїм голосом скавуліти. Шейх підводиться й підносить руку.

— Зупиніться!

Всі зупиняються й замовкають.

— Скільки коштує квиток для собаки?

Кондуктор називає кількість п'ястрів.

Шейх повагом дістає шкіряний капшук, відраховує п'ястри і простягає арабці.

— На, купи квиток.

Стара висуває з-під хустки обидві долоні, перераховує п'ястри, вкидає їх похапливо кудись за собаку, за пазуху й мовчить.

Подорожні починають обурюватись. мулла, що досі з філософським спокоєм приглядався, загрозило підняв руку:

— Жінко! Зараз купи квиток і віддай собаку туди, де він має їхати по закону.

Арабка злякано поставила цуцика на підлогу і дістала з-за пазухи шнурок з п'ястрами. Дрижачими пальцями розв'язує його, рахує монети і, жалісно зітхнувши, простягає кондукторові. Той випикує і дає їй квиток.

Але взяти цуцика не так легко. Він з гарчанням крутиться на всі боки і ляскає зубами. Один з кондукторів скидає з себе куртку, накидає на цуцика й несе його з вагону. Цуцик скавулить і в момент як кондуктор скочив із сідців на землю, виривається з рук і зникає під вагоном.

— Утік! — кричать араби від вікна до старої.

Арабка безцеремонно відштовхує мене в бік і сама стає в вікні — руки в боки.

— Ану, де мій собака? Квиток ось у мене! Я закони знаю! Ви за собаку відповідаєте, такі-сякі харцизники!

Обурено вертається на своє місце і причитує щось під носом, — мабуть бажає колько і больок в кондукторські боки.

Кондуктори стають навкарячки й лізуть під вагон ловити цуцика. Той із скавулінням біжить похід вагонами на другий кінець поїзду. Відтіл починають його гнати інші кондуктори. Через пару хвилин уся обслуга поїзду, включно з машиністом, ловила цуцика. До обслуги прилучилися добровольці з подорожних.

Вояки спочатку приглядалися, потім почали допомагати вугуками, а пізніше одинцем і гуртами побігли на допомогу.

В'юнкий цуцик вислизує поміж ніг, описує півкруги й знову губиться в темряві під вагонами.

Ловці входять в азарт, з дикими викриками розлягаються вистріли в повітря, верблюди, один по одному, підводяться і з зацікавленням приглядаються — що то діється.

Начальник станції, що давно відсвітав від'їзд, махає ліхтарем, та на нього ніхто не звертає уваги.

Забава затягнулася на цілу четверть години. Подорожні починають нарікати, що через дурного цуцика так довго затримується поїзд.

Старий араб виходить з вагону й стає на присутці. Коли юрба черговий раз пробігла повз вагон, починає махати руками й пронизливо кричати, мов муедзин з мінарету:

— Гей! о-гей! Правовірні! Послухайте мене, правовірні! І чого ви всі такі дурні?! І чого ви за тим паршивим цуценям ганяєте?! Та скажіть моїй

старій відьмі, щоб вона його покликкала і воно саме прийде їй до рук!

В юрбі, що затрималася, дехто засміявся з простоти розв'язки, але частина розохочених до забави вояків рішила її продовжити. Та кондуктори, розсипавшись у лаву, штовханцями прогнали військо з лінії залізниці. Два з них вхопили за руки "відьму" й поволокли її надвір. Через хвилину — цуцик був у неї на руках. Вона простягла його кондукторам, але ті замахали руками й примусили бабу саму занести собаку до скриньки.

Спізнившись на двадцять сім хвилин, поїзд рушає далі, розтинаючи чмиханням паротягу тишу пустелі.

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ

для всіх клас українських шкіл на еміграції:

І. Л. Демолович

БУКВАР

Четверте поправлене видання

Ціна: у Канаді і США — 1.25 дол.,
в Англії й Австралії — 10 шілінгів

2. Петро Волиняк

БАРВІНОК

Читанка для 2-ої класи

Третє поправлене й поширене видання

Ціна: у Канаді і США — 1.10 дол.,
в Англії й Австралії — 10 шілінгів

3. Петро Волиняк

КИЇВ

Читанка для 3-ої класи

Друге збільшене видання (більший формат і виразніший та більший шрифт)

Ціна у Канаді і США — 1.25 дол.,
в Англії й Австралії — 10 шілінгів

4. Петро Волиняк

ЛАНИ

Читанка для четвертої класи

Друге поширене й поправлене видання (збільшено кількість сторінок, збільшено шрифт і формат сторінки).

Ціна у Канаді і США — 1.25 дол.,
в Англії й Австралії — 10 шілінгів

5. Петро Волиняк

ДНІПРО

Підручник з історії української літератури і хрестоматія.

Єдиний на еміграції підручник такого типу. Книжка ілюстрована.

Ціна: у Канаді і США — 1.50 дол.,
в Англії й Австралії — 11 шілінгів

6. Дмитро Кислиця

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(фонетика й морфологія).

Підручник пристосований до українських еміграційних шкіл (багато прикладів і завдань).

Сьогодні — це єдиний підручник з української мови на еміграції.

Ціна: у Канаді і США — 1.50 дол.,
в Англії й Австралії — 11 шілінгів

Замовляти в "Нових Днях". Школам і книгарням та церковним громадам — відповідна знижка.

Пожежа будинку Михайла Грушевського

(До сорокріччя самостійности України)

*"Народ, що забув свою іс орію, забув свою душу".
(Ле-Бон)*

Стародавні греки вірили, що Мнемозіна, боги-ня пам'яті, була дочкою Неба й матір'ю всіх дев'яти муз. Іншими словами, вірили, що пам'ять є джерелом творчости й високого духа і тому дає найбільше щастя людям.

Але, Боже мій! Що б іноді людина не віддала, аби лише затамувати свою пам'ять! Аби викреслити з пам'яті й забути тяжкі й страшні події минулого! Але пам'ять сильніша від волі.

Вона тче й тче на своїх кроснах картини минулих подій. Перед уявою встають вони і наново переживаєш їх, ті тяжкі години й події. Відгонити їх од себе, а вони знову стоять перед тобою. І не втечеш нікуди.

У моїй пам'яті так настирливо постає Київ самого початку 1918 року.

Існування відродженої Української Держави було вже під загрозою. Російська й жидівська інтелігенція — всі ті безробітні бюрократи й обібрані більшовиками комерсанти й буржуа, та й ширші маси населення, що сипнули з голодного Петрограду "на Юг" і переповнили Київ — усі вони були проти Центральної Ради. Розмови українською мовою на вулиці викликали в них злостиві погляди, погрозливе бурмотіння, а то й лайку.

Більшовицькі агітатори наводняли Київ. Вони всюди сіяли свою отрутну пропаганду, підбиваючи робітників до страйків і виступів проти Центральної Ради. А до того ще й інші політичні партії своєю діяльністю перешкоджали українському національному урядові — Центральній Раді. На заводах, у касарнях, на вулицях, а особливо в залізничних майстернях та в Арсеналі безборонно відбувались антиукраїнські мітинги. На своє горе, Центральна Рада запровадила всі свободи: свободу віри, слова, друку, зібрань — і цим забезпечила комуністам агітацію проти самої себе.

Більшовики обіцяли робітникам і селянам усе: і всю землю, і фабрики та заводи в повну власність, і всі банки й гроші, і все "буржуйське" майно і всі свободи і всю владу — все буде їм!

Мій чоловік, Василь Григорович Кричевський, чув, як на вуличному мітингу солдат-більшовик кричав: "А буржуйское золото как заберьом, так каждый іди і бері сколько хошь! Уліци золотом мостить будем! Вот как, братци маі! Далой буржуйскую Центральную Радую! Дайош власть саветов!"

На розклад українського війська кинуті були найліпші більшовицькі агітатори і вони досягли свого. Менше національно-свідомі вояки зникали з своїх частин. У середині січня (нового стилю) більшо-

вики, що мали свій осідок у Харкові, вислали звітти до Полтави частини Червоної Гвардії, готуючись до збройного наступу на Київ. У відповідь на це 21 січня війська Центральної Ради почали робити труси на заводах, де вплив більшовиків був найсильніший, шукаючи прихованої зброї. Тоді більшовицькі війська, що встигли вже захопити Полтаву, рушили під команду колишнього жандармського полковника Муравйова на Київ.

22 січня Центральна Рада випустила Четвертий Універсал, проголосивши Українську Народню Республіку незалежною, самостійною й суверенною державою. До Києва почали з'їздитись українські військові частини для захисту Центральної Ради від частин Муравйова, що вже наближались до міста.

І в цей момент більшовицькі елементи на заводі Арсенал підняли повстання і заволоділи частиною Печерська. Почались вуличні бої в місті.

Ми жили тоді в будинку голови Центральної Ради, проф. Михайла Сергійовича Грушевського. Цей кам'яний дім стояв на розі Паньківської й Микільсько-Ботанічної вулиць. Помешкання наше було на шостому поверсі і вікнами виходило в бік залізниці, що була від нас менше, ніж кілометр, рівнобіжно Микільсько-Ботанічній. По другім боці будинку, на Паньківській, на нашому поверсі, було помешкання проф. Грушевського, а якраз над ним, у мансарді, містилася студія мого чоловіка, де одночасно була і його збірка-музей народнього українського мистецтва.

Ліфт у нашім будинку не працював, вода не йшла. Іноді вона ліниво піднімалася в руках на короткий час і тоді мешканці поспішали наповнити нею ванну, відра і всякий порожній посуд. Електрика також світила ненадійно.

У мене за три тижні до цього, 7 січня, народилась донька і я мала високу температуру; мусіла була лежати в ліжку.

Місто завмерло. Усі поховалися. Крамниці зачинені. Хліба нема. Базари порожні. Вулиці — теж. Лиш зрідка проманячить денебудь якась одинока постать, тримаючись попід стінами будинків.

Од Дніпра й коло Печерська бухають гармати. То тут, то там чути поодинокі постріли з гвинтівок. Часом спалахує перестрілка. Десь дирчить кулемет...

Ранком стрілянина вщухає; мешканці нашвидку перебігають вулицями, шукають хліба, обмінюються новинами.

Темні чутки повзуть по місту. Ім'я Грушевського, голови Центральної Ради, згадується в них все частіше. Чекають наскоку більшовиків і розгрому помешкання Грушевського. У нашому будинку, і на парадних дверях і в самому помешканні

Михайла Грушевського день і ніч чатує військова варта.

У нас на вікні в їдальні лежать два величєнькі пакунки, що принесла на схованку Катруся Грушевська — очевидно, дорожєоцїнностї панї Грушевської. А в передпокої у нас стоять валїзи, кошки і великий горщик меду — теж на схованку. Власниця їх, моя лікарка, що жила в нашїм домі, утїкла кудись до знайомих, налякана чутками, що будуть громити Грушевського.

Мешканцї нашого будинку, як і у всьому містї, ховаються в пїдвалї.

А Центральна Рада, як і ранїше, щодня нормально засїдає, і Грушевський їздить на засїдання, як і ранїше.

Ми з чоловіком пїдбадьорюємо одне одного, але у нас це якось не виходить; настрїй надто гнїтучий.

Останнї мїсяцї чоловік мїй був у пїдвищенїм настрою: організація Української Державної Академїї Мистецтв, вїдкритої 5 грудня, пїдготовка до виставки праць професорів Академїї — все це вїднїмало в нього багато часу, енергїї й працї. Але це давало стїльки радостї й надїй! Своя Академїя! Це ж була подїя великого нацїонально-культурного значення!

І ось тепер — і Академїя Мистецтв і сам український парламент, Центральна Рада, стоять пїд загрозою знищення...

Недавно проф. Грушевський замовив чоловіковї проект державного герба для української держави, серїю кредитових бїлетїв і поштових марок. Василь Григорович спїшно взявся за працю. Але останнї днї вїн сидїти над роботою не мїг. Думки розбїгались і вїн не мїг зосередитись.

Тих загрозових чуток, якї приносить менї наша наймичка Ганя або наш квартирант, маляр Анатоль Петрицький, я не переказую чоловіковї. Навїщо хвилювати його ще бїльше? Майже щовечора вїн має атаки малярїї, якї виснажують його кволий органїзм, а тут ще я буду турбувати його вуличними плїотками. Краще не треба.

А Василь Григорович, їз свого боку, чув усякї натяки й перестороги, але мовчав, бо я ще не одужала пїсля дитини...

Наше немовлятко — це було єдине, що тїшило нас на цьому загальному похмурому тлї подїй.

Якось в один з перших днїв лютото, присмерком, до нас зайшов архїтект Дмитро Дяченко, що жив у нас влїтку разом їз Петрицьким, і забрав свою скрипку й ноти, якї ще лишались у нас.

Як ми згодом дїзналися, причина його вїзиту була досить цїкава

Коли бїльшовики дїзналися, що квартиру Грушевського охороняє військова варта, вони вирїшили змїнити тактику і обстрїляти будинок з гармат. Як потїм з'ясувалося, багато людей у містї вже знали день і час розгрому дому Грушевського. Крім мїсцевих бїльшовикїв про це знали й лїві есери, якї

були в контактї з комунїстами, а помїж ними були й українцї. Знали про цей плян і гласнї мїської думи, яка ворогувала з Центральною Радою на нацїональнїм ґрунтї.

Вїд когось їз них про це дїзнався й Дяченко і поспїшився перенести своє майно, що ще лишалося у нас, до Шеметїв, на Жилїанську вулицю. Але нї одним словом вїн не натякнув, що втїкає з будинку, приреченого на загибель; що бїльшовики готують Михайловї Грушевському страшнїй “подарунок”.

Передишка, що тривала з день, коли українськї вїйска придушили бїльшовицьке повстання в містї, скїнчилась; бїльшовицькї частини, що йшли з Полтави, пїдїшли пїд Київ, зайняли мости й почали обстрїлювати мїсто, переважно Печерськ і Лавру. Шостого лютого знову почалися бої на вулицях мїста. Пїд вечїр стрїлянина трохи вщухла і наша наймичка Ганя пїшла на сусїдню вулицю, до свого батька, занести йому хлїба. Прийшла нїч, а Ганї ще нема. Ми занепокоїлись і я, порадившись з чоловіком, якого вже трясла пропасниця, пїшла вниз — просити вартових, щоб вони впустили її, якби вона вночї повернулась.

У вестибюлї, пїд вхїдними дверима, стояли в повнїй темрявї вартовї з домового Оборонного Комїтету і декїлька наших воякїв. Сказали менї, що нїкого не впустять, хто б не прийшов — таке було розпорядження вїйськових старшин, що вартують зараз на горищї й на мансарднїм бальконї 7-го поверху.

Я поволї пїднимаюсь на сьомий поверх. Заграва пожеж — де то воно тепер горить? — освїтлює небо і менї не темно йти по сходах. Ось і великий мансарднїй балькон коло майстернї мого чоловіка. Вїн розташований на самїм розї будинку і з нього видно на три боки. Скїльки разїв ми з чоловіком милувались звїдси виглядом на Київ! Тепер, на вїдмїну вїд нормального життя, мїсто лежало пїдо мною неначе мертве.

Вуличнї лїхтарї не свїтилися, трамвай не ходив; залїзниця була майже зовсїм темна, будинки — без свїтла; лише палахкотять, догоряючи, кїлька будинкїв — ще вчора запалене “Воїнське Присутвїє” на Безакївськїй вулицї і ще десь...

На бальконї, крїм вїйськової старшини, був ще хтось — певно з домової самооборони мешканцїв. Усї були пригнїченї. Розмовляли пошепки, або просто мовчки вдивлялись у загрозову темноту. Було якось моторошно.

Старшини пообїцяли менї впустити Ганю, але запевнили, що батько її, напевно, не вїдпустить так пїзно. Бїльшовики тиняються по вулицях, грабують, убивають кого попало... Мїсцевї бїльшовики стрїляють на вулицю з вїкон...

Раптом пїд нами, на Ботанїчнїй, на самому розї проти нашого будинку, завїла собака. Вїла довго, протягливо, монотонно. На хвилинку вмовкне й знову вїе й вїе... Я пїшла до себе.

Чоловік мій уже спав. Я прилягла не роздягаючись, бо розшарпані нерви не давали мені заснути.

Собака вила всю ніч.

Страх за Ганю, собаче виття і якесь неясне, важке передчуття цілком опанували мною. Може Ганя на вулиці десь поранена або вбита?.. Я вирішила піти на світанку на вулицю й пошукати її.

Настав ранок сьомого лютого (за новим стилем).

Знаючи, що більшовицька голота грабує й обдирає на вулицях жінок, я навмисне вишуквала, що у мене було найстарішого з одяжі, одяглася й скинула з пальців перстні, обручку, а також сережки, що ще з вечора лишилися на мені.

Годин коло восьми ранку прокинувся Василь Григорович і я пояснила йому, куди збираюся йти. Але якраз тут прийшла Ганя; батько не пустив її вчора, бо коло них, на Тарасівській вулиці, вбили кількох людей.

Поки вона це розповідала, прийшов дехто ще — довідатись, чи ми всі живі і чи є у нас хліб.

Прийшов з Історичного музею і мій брат, Данило Щербаківський, що тільки перед Різдом повернувся з фронту. Він збирався видавати другий том книги “Українське Мистецтво”, присвячений народній архітектурі і вкупі з Василем Григоровичем підбирав матеріали для цього видання.

Звички на фронті до постійної стрілянини і, взагалі, не будучи положливим, він спокійно перейшов під обстрілом через весь Київ до нас.

“Тільки на фронті — спокійніше”, — казав він, — “там ти добре знаєш, звідки на тебе стріляють, а тут тобі б'ють з усіх боків”.

— “І ти не боєва, Даню, ходити?” -- спитала я.

— “Чого? Як мене має вбити, то і в хаті вб'є.

А як ідеш під час стрілянини, то лише тримайся попід стінами. Менше ризику. От і все!”.

Брат приніс із собою цікаву книжку про стародавні жидівські синагоги в Україні — рідкісна книга, за якою він довгенько полював і нарешті оце тепер роздобув. Чоловік довго сидів із моїм братом за своїм робочим столом коло вікна; вони розглядали нову книжку, радилися і здавалось, що життя поволі почало входити в нормальні межі. Чоловік показував зроблені ним шкіци державного герба, поштових марок, і розповідав про роботу недавно заснованої Української Академії Мистецтв.

А коло полудня знову почалась гарматна стрілянина.

Тепер розриви гарматнів чути було вже зовсім недалеко, десь біля нас, на Паньківській. Я глянула у вікно. При мені вибухнув набій у даху будинку д-ра Юркевича, нижче від нас по вулиці. На моїх очах частина залізного даху раптом піднялась догори, задерлась і так залишилася стирчати.

Наступний вибух стався трохи вище, у маленькому будинкові на розі Паньківської — якраз навхрест од нас. Звідти, як миші, повибігали якісь

жінки з клумачками й подалися вниз по Ботанічній вулиці.

— Гляньте, що робиться! — сказала я. — Ударив ось проти нас!

Тут Ганя поставила обід на стід. Коли я розливала у тарілки суп, враз усе на столі освітілось яскравим світлом і по тарілці у мене в руці немов блискавка пробігла. У той самий момент багнуло попід самим нашим вікном.

— Данічку! Це ж ось тут над нашим вікном набій розірвався!

— Та ні! То тобі здалося!

— Даню! Ти ж артилерист. Ти знаєш добре! Скажи мені правду: це ж ось тут був вибух?

— А вікно ж ціле? Як би було так близько, як тобі здалося, то скло б винесло повітрям, або побито б осколками.

І Данило почав говорити про те, що другий том “Українського Мистецтва” обов'язково треба буде друкувати в Німеччині — ясне діло, коли кінчиться війна. Старший брат, Вадим, згоден поїхати туди для цього.

На щастя, гарматна стрілянина ущухла. Як ми потім уже довідалися, це якраз був час, призначений для обстрілу будинку Грушевського. Командувач більшовицького загону, матрос Полупанов, під'їхав на саморобному броневому потязі з-поза Дніпра на товарну залізничну станцію, звідки як на долоні видно було будинок Грушевського. Націлитись було легко, але обслуга гармат була п'яна і весь час давала недольоти. Той розрив гарматня, що освітив наш стіл, стався вгорі над дахом будинку, якраз над нашим помешканням. Сестра й братова Мих. Грушевського бачили з двору цей розрив і жажнулись при думці, що ми загинули б, якби набій розірвався трохи нижче.

Цей набій був останнім при пристрілюванні. Полупанов вирішив перевести свого броневика на іншу колію. Це забрало йому години зо дві і, може, завдяки цьому тільки ми й залишилися живі.

Данило, скоро по обіді, пішов, щоб встигнути ще завидна дійти до музею, де він жив, а книжку лишив у мене на піяніні. Потім він признався мені, що не був певним, чи дійде додому живим, і хотів, щоб хоч цінна книжка не пропала разом з ним.

Чоловік мій пішов до Грушевських — навідатись і розпитати про справи.

— А може я зійду вниз на вулицю, подивлюсь, що там робиться. Зараз же бо стрілянини нема.

Я упросила його взяти хоч паспорт з собою, на всякий випадок.

Він пішов і в хаті запанувала якась гнітюча тиша. Навіть десятилітній син мій сидів у своїй кімнаті за книжками тихенько, як мишка.

Важке передчуття чогось неминувшого охопило мене.

Я пішла у свою кімнату і мимоволі почала оглядатись навколо, немов прощаючись... Ось уздовж стіни висить старовинний народний синій килим. На

ньому примітивні геометризовані квітки і такі чудесні м'які кольори! Над ним в один ряд висять мої улюблені етюди роботи чоловіка, а вище висять більші його картини. Далі, коло балькону, стоїть чудовий старовинний туалет з червоного дерева, на різьблених левах, замість ніжок. Збирачка старовини, мільйонерка Варвара Ханенко, дуже просила Василя Григоровича відпустити їй цей туалет; він не згодився ні за яку ціну... Напроти, через кімнату, — невеличке бюрко, теж червоного дерева, а над ним ряд етюдів лісного хутора Сподарця. Як чудесно було ще так недавно влітку в сподарецьких лісах! Тут таки ще було декілька малюнків інших художників. І все це Василь Григорович з таким замилюванням упорядкував, намагаючись якнайкраще обставити мою кімнату.

Скоро він повернувся, не дізнавшись нічого нового. Михайло Грушевський весь час засідає в Центральній Раді, а варта не виходить з дому.

Короткий зимовий день швидко наближався до свого кінця.

Знову почали стріляти гармати. Ганя, а за нею й чоловік, підійшли до вікна й почали дивитися звідки стріляють.

— Подивіться, подивіться он туди! Йй-Богу б'ють у якусь машину на товарній стіції! Все по ній немов би іскра скаче!

Почувши ці Ганині слова, Василь Григорович пішов до іншої кімнати, щоб узяти там бінокля й краще роздивитись, а я припинила шиття і теж підійшла до вікна. Я побачила на товарній станції потяга-броневика, з якого блиснула іскра і зараз же вздовж по Паньківській вулиці пролетів гарматень.

— Е, Ганю, це не в машину, а з машини б'ють! — скрикнула я. — І б'ють просто по нас! Біжи швидче, одягнись тепло, схопи в клунок свої речі та й спускайся в підвал!

Я відчула, що зараз і відбудеться те "щось" страшне, чого я мимоволі чекала й боялась.

Чоловік наставив бінокля, як знову пролетів по Паньківській гарматень і розірвавсь десь зовсім близько.

— Краще одягайся, — порадила я, — бо тепер і нам прийдеться ховатись у підвалі!

Тут таки з вікна я взяла пакунки пані Грушевської і віддала їх синові, наказавши йому одягнутись і віднести їх у будинок у дворі, до сестри Михайла Грушевського, Ганни Шамрай. Постукала я до Петрицького і порадила йому взяти з собою що найцінніше, і йти вниз.

Чоловік мій одягнувся і я подала йому тепло закутану дитину, якій був рівно один місяць. Він вийшов з нею в передпокій і тут ми почули, як гарматень ударив у наш будинок.

Я метнулася по кімнаті... Що? Що треба взяти з собою? Може доведеться заночувати в підвалі? Взяти хоч маленьку подушечку для чоловіка.. Пе-

люшок для дитини! Я похапцем зібрала їх. Знову гупнуло коло самого будинку.

— А куди ж це все покласти? Мені в око впала велика кругла берестяна коробка для капелюхів під столом. У ній я складала була свої цінні речі, коли вибрала їх із сейфу в банку (сподівалися, що більшовики пограбують банки). Я схопила її; Ох! У ній ще лежать пакунки з дорогоцінностями чоловікового брата, Федора Кричевського, теж віддані нам на схов! От і добре. Віддам йому назад, щоб не ремствував на нас, коли б щонебудь трапилось! Я запишаю туди пелюшки й подушку. Ще треба було б щось на голову накинути...

— Швидше, Женю! Швидше! — кричить чоловік.

Я виношу коробку в передпокій. Василь Григорович закриває за мною двері — і в цей момент розлягається вибух у наших помешканні. Чути запах вапна, диму, сажі... Очевидно, потрапило в грубу в ідальні...

Таке почуття, немов дентист уставив у зуба свердла й крутить його...

Василь Григорович наспіх накидає на мене колушок.

— Ходімо! Тобі нічого більше не треба брати!

Він виходить у двері з дитиною. Чути, як унизу на сходах репетує Петрицький: — "Василь Григорович! Євгенія Михайлівна! Ідіть швидше! Наші кухонні двері вискочили на балькон! Вас там уб'є! Ідіть швидше!"

Я виходжу на сходи, але затримуюсь на мить.

— Ти взяв ключі від квартири?

— Узяв!

У цю саму мить я чую гуркіт і страшений удар повітря. Двері з силою самі зачиняються — я ледве встигаю відскочити й устояти на ногах.

Сильний, якийсь глухий і тупий удар.

Це вже в моїй кімнаті вдарило — саме там, де я біля вікна брала з-під стола коробку. Якби я згадала була не тільки про чужі, але й про свої власні цінні речі, що лежали тут таки під рукою, у шіфоньєрці, я б загаялась щоб їх забрати і мене напевне вбило б тут на місці. Доля відібрала мені в той момент пам'ять і спасла мене тим.

Ми з чоловіком спустились сходами, щоб ніколи більше не піднятись ними... Ключі лишилися на пам'ятку, а ми zostалися в чому були; на мені все було старе, — те, в чім я вибиралась шукати Ганю.

У просторих підвалах нашого будинку було чимало народу; дехто там навіть і ночував.

Я бідкалася, що не знаходжу свого сина. Раптом знадвору залунав крик:

"Пожежа! Пожежа! Горить шостий поверх!"

Ми вийшли в двір: горіло в нас і в наших сусідів Жуковських.

Це вже було гірше, ніж ми могли сподіватись.

Мешканці нижчих поверхів кинулись назад до своїх мешкань — рятувати, хто що зможе. У вікнах нашої квартири з боку двору вогню ще не було

видно; я вирішила піднятися туди і спасти хоч кілька чоловікових картин.

— Я тебе не пушу! Тебе вб'є! — спинив мене він. Ми піднялися у дворі по східцях на горбок, що був трохи далі від нашого будинку; там стояв флігельний будинок Грушевських.

Піднялись, озирнувшись й остовпіли. Крізь скляну стіну, яка йшла від самого низу й до горіща будинку, даючи світло для сходів, що були за нею, та для колодязя, де був ліфт (інші сходи, ніж ті, якими ми спустилися — у другім кінці будинку) ми побачили, як згори додолу летять цілі снопи й оберемки полум'я. Вони летіли з мансарди, де була майстерня чоловіка та його музей.

Там були унікальні стародавні українські килими, були збірки найліпших зразків українського народного мистецтва — виробів із скла, вишивок, шиття, кераміки, стародавні українські портрети, численні зарисовки зразків народного мистецтва й архітектурні проекти й шкци чоловікові і найліпші його картини й етюди. Там усе, над чим працював чоловік, чому він присвятив усе своє життя, намагаючись допомогти відродженню українського мистецтва — все це тепер гине! Давні будови, які він старанно зарисовував і обмірював, давно вже були знищені підчас першої революції (1905 року) й теперішньої; вони продовжували жити лише в його малюнках — і ось вони зникають назавжди.

— Я піду! — рвонувся Василь Григорович.

— Куди? В огонь? Ти задихнешся ще внизу, ти згориш ще на сходах! Я тебе не пушу! — Я мимохить вжила тих самих слів, що він сказав мені, як я поривалась спасти щонебудь. Я схопила його за руку. Вона була холодна, як лід, і тремтіла. Лоб його почав синіти, він почав задихатись. Я боялась, що серце його не витримає, або він збожеволіє.

— Василю! Не дивись на вогонь! Дивись на дитину! Дивись на Галочку!

Він спустив очі, поглянув на малятку, яким так втішався. Знову поглянув на пожежу вбік своєї збірки, і знову на дитину...

— Ходімо у флігель! — просила я його, щоб одвернути від страшного видовища.

Навколо нас зібралися родичі Михайла Грушевського, мій син Вадим, брат чоловіка, Федір Кричевський з дружиною, що жив у флігелі, і всі почали умовляти його йти в хату й не дивитись. Нас обступили й повели до мешкання Федора.

— А я, знаєте, ще вранці, в художній школі — (він, крім професора в Академії Мистецтв, ще був директором київської художньої школи) — довідався, що будуть сьогодні розстрілювати будинок Грушевського, — почав Федір.

— А чом же ви нас не попередили?

— Та якось так... Думав — пообідаю та й піду, скажу вам... А тут і почалася стрілянина...

Василь мовчки подивився на брата й одвів очі.

Я почала виймати й оддавати Федорові пакунки з його дорогоцінностями.

— А ви, надіюсь, все найцінніше забрали? — спитав Федір.

— Так, забрали. Ось воно! — і я показала на дитину.

— Гм... — Федір замовк.

— Я навіть обручку не встигла взяти... Ми тільки схопили ваші цінні речі й Грушевських та оцю коробку з пелюшками. От і все. — А ви? — звернулась я до Петрицького, що стояв тут же. — Що ви встигли врятувати?

— А я змахнув із стіни три фотографії — батька, матері й брата. Ось вони в кишені!

Тут, виймаючи Федорові пакунки, я мала приємну несподіванку: на самім дні коробки з пелюшками, під його пакунками, лежали стародавні срібні чарки й дукачі, які я забула вийняти й заховати, коли повернулася з банку. З несподіванки я мало не скрикнула.

— Що ж ви тепер будете робити? — спитала братова. Василь Григорович увесь час мовчав.

— Що робити? — обізвалась я. — Підемо в музей, до мого брата.

— А як же ви підете? Тепер небезпечно!

— А де тепер безпечно? — відповіла я.

— Ми підемо зараз, — сказав чоловік, підіймаючись із крісла. — Ходімо! — я з радістю помітила, що синій колір у нього потроху перейшов у нормальний. Значить, небезпека удару або розриву серця трохи відступила.

Ми ще зайшли попрощатися до сестри Михайла Грушевського, Ганни Шамрай, що жила в тому таки флігелі, й бачили там блідих, переляканих дружину й доньку Михайла Сергієвича. Вони, як і ми, встигли тільки втікти й уникнути смерті. Лишилось у них тільки те, що ми для них врятували.

Грушевські порадили нам не виходити на вулицю тут, на Паньківській, а перейти садками, десь біля пожежної сторожі, на Тарасівську вулицю.

У дворі до нас приєдналась Ганя із своїм ключком, а Петрицький залишився в Грушевських.

Сусіди по дому сказали нам, що, за чийсь наказом, пожежники відмовились рятувати не тільки будинок, але й майно мешканців. Та й води не було, щоб гасити.

З вікон і з балконів лівого крила будинку, де ще не було пожежі, скидали подушки, одягу, всякі пожитки. Василь Григорович хвилинку постояв, прощаючись із палаючим будинком, і ми пішли "у світ".

Коли ми переходили садками, над нашими головами продзижчали дві кулі. Я озирнувся. Нікого не було видно. Очевидно, стріляли десь із вікна.

З підвальних вікон будинків на Тарасівській вулиці на нас дивились десятки голів; до нас почали стукати в шибки, кликати до себе, махати руками і щось кричали крізь скло... Рознервований і збентежений, чоловік розсердився:

— Більшовики! Грабіжники! З вікон стріляєте, а ще й до себе кличете! Навіщо? Щоб оце останне

пальто з нас зняти? Не підемо! Хай нас краще на вулиці вб'є!

Я була певна, що ці люди звертались до нас із сердечним співчуттям і ніхто з них по нас не стріляв. Але в цей час у душі Василя Григоровича все кипіло; спокійно думати і собою володіти він не міг.

На Тарасівській вулиці де жив Ганин батько. Я порадила їй вернуться до нього.

— А як же ж ви будете тепер? Це ж пора Галочку купати! — І Ганя розплакалась: — Куди ви підете? Я прийду до вас!

Я розповіла їй, куди ми йдемо і як нас там знайти, і ми з нею розпрощались.

На вулицях було зовсім порожньо. Снігу ніякого. Було чисто, сухо й холодно. Я йшла з непокритою головою й не мерзла. Зрідка стріляли з рушниць.

Біля університету де-не-де попадались вояки Української армії. Під тополею на бульварчику ховався якийсь чоловік із рушницею.

— Що ви тут робите? — спитав його мій чоловік, і спинився. Той усміхнувся: — Чатую на більшовиків, як бачите. — Вони перекинулись ще кількома словами і попрощались.

— Безнадійна справа. коли й такі люди стають оборонцями, — сказав чоловік.

— А хто це? — спитала я.

— Це артист з театру Садовського. Кволий, сухотний чоловік.

Ми підійшли до будинку Центральної Ради на Володимирській вулиці. Так само порожньо кругом. Ніякої охорони. На дверях один вартовий. На наш запит він сказав, що Рада засідає.

Ми попросили негайно ж переказати Грушевському, що його будинок горить і що дружина його й донька неушкоджені й перебувають у сестри. Вартовий заметушився і сказав, що зараз же дасть йому знати.

Отже, зовнішньої охорони Центральної Ради не було ніякої. Та й усередині, як я заглянула до вестибюлю, не видно було вояків. Ми здивувались: чи це безпечність, чи розгубленість, чи героїзм? Адже досить було б проскочити сюди, цими спорожніми вулицями, якісь півсотні більшовицьких смільчаків і вони забрали б Центральну Раду, як стій!

Проте, на щастя, цього не трапилось.

О, відвага українська! Як тісно ти пов'язана з безтурботністю й байдужістю!

Правда, інстинкт самозбереження не є найвищим принципом існування; є й достойніші ідеали. Але коли розум і цвіт нації дасть загубити себе, то що його замінити? Що залишиться? Оті, у кого нема нічого вищого за інстинкт самозбереження? Сміливих і відважних в Україні вбивали вороги на протязі всієї її історії, а обережні й байдужі зоставались собі.

Нарешті, ми бачимо й військо наше.

На Фундуклівській вулиці, біля Колегії Павла Галагана, стоїть на пішоході декілька десятків во-

яків. У дворі видно їх більше. Військовий старшина, діловий і енергійний, дає розпорядження. Знизу підходять ще вояки. Вигляд у них усіх сумний і суворий. Обличчя у більшості інтелігентні. Тихо й коротко вони дають старшині свої звіти.

Ми підходимо ближче до них.

— І в тому напрямі варті нема? — питає старшина. Відповіді не чую. — А в тому? — Нема.

Побачивши нас, старшина підходить до мого чоловіка і щось тихо з ним говорить. Я чую, як Василь Григорович каже: "Врятуйте ж Грушевського, бо його можуть..." "Я бачу! Треба поспішатися!"

— Хто це? — питаю я, коли ми пройшли вулицею трохи нижче.

— Це полковник Жуковський.

На Хрещатику порожньо. Де-не-де попід стінами видно військову шинелю. Зовсім близько, з боку Бесарабки, дирчить кулемет. Але куди він б'є? Чи по Хрещатику, чи по Васильківській? Певне, по Васильківській, бо там, як казали, в жидівських кварталах містились численні осередки місцевих більшовиків.

Тісно притулившись одне до одного (як уб'є, то всіх разом!) ми швидко переходимо на другий бік Хрещатики. Там два вояки затримали якогось типа, що просувався попід будинками в бік Бесарабки. Він виправдується. Нас не затримують.

Гарматна стрілянина підсилюється. Стає небезпечно йти далі. Ось біля Прорізної вулиці перед нами рветься гарматень, просто на брукові, і зносить ліхтар.

— Зайдімо сюди, — каже чоловік і веде нас у велику простору нішу біля кінотеатру Штремера на Хрещатику ч. 27-29. Зверху через скляні двері на нас дивляться два поважних жиди. Тут, нарешті, я зможу переповити й нагодувати своє малятко.

Проходять двоє вояків-українців. Один з них поранений, ледве йде, другий його підтримує.

Близько нашої ніші знову рветься гарматень. Незабаром входить, стогнучи, якийсь молодий чоловік. Ми посуваємося, щоб він присів.

— Мене не вдарило. Тільки приглушило. Я, як дурний тепер, — каже він.

Проходить ще якась жінка, якісь люди, але вони скоро знову відходять. Стемніло вже. Стріляють усе частіш. Тягнуться довгі, безконечні хвилини великого напруження.

— Мамо, я хочу їсти... — говорить син.

— Що ж я тобі дам, дитино моя? Потерпи трохи!

Син умовкає. Зате починає плакати маленька. Я тепліше вгортаю її в свій козушок, притуляю до себе, але вона плаче й плаче.

На вулиці перед нами рветься гарматень і скалкою розбиває рекламну вітрину яких пару метрів перед нами. Стає небезпечно. У дверях, де стояли два жиди, я бачу ще кілька чоловіків. Вони розмовляють між собою, а потім стукають у скло:

— Дама с ребьонком! Ідіте сюда!

— Ні, дякую! — кажу я, повертаючись до них.
— Візьміть, будь ласка, нас усіх; сама я не піду.
Вони знову поговорили й одчинили двері.
— Ідіте все!
— От, спасибі вам!

Нас повели в темну залю кіна й посадили в ложу. Василя Григоровича обступили якісь молоді люди, курсанти, що жили тут таки в гуртожитку. Дехто з них знав його, дехто бачив його картини на виставках.

Вибухнуло десь дуже близько над дахом і за-
торохкотіли скалки. Курсанти повели нас у свій
гуртожиток — там, ніби, безпечніше.

— І я з вами... — попросився контужений.

У великій і дуже низькій мансардній кімнаті
гуртожитку хлопці зварили окропу й напоїли нас
чаєм. І Василь Григорович, і мій син зігрілися й
заспокоїлись трохи. Напоїли чаєм і контуженого.
Але я помітила, що до нього курсанти поставились
трохи інакше, ніж до нас — ніби підозріло.

— Боягуз! — сказав один з них.

— Ні, він контужений і нічого не чує, — від-
повів мій чоловік.

— Нехай і контужений! Але навіщо він все ние
й скаржиться, немов прибуднюється?

Ми розмовляли, а над нашим дахом рвались гар-
матні; гармати гупали безупинно. Один з курсантів
сказав, що то більшовики спорожняють ті запаси
амуніції, які вони захопили тут таки, в самім місті.
поруч, немов у сусідній кімнаті. Та так, власне,
почасти й було. Вибіг один із курсантів і сказав,
що гарматні пробити стіну нашого будинку і що
тут лишатись небезпечно, бо там робиться просто
якесь пекло. Треба спуститись у підвал.

Нас повели вниз. Перейти через нішу, у якій
ми були ховались, вже не можна було; скалки весь
час залітали туди й когось поранило з тих, що там
ховалися після нас. Інакше потрапити в двір можна
було через якесь вікно, куди нас пересадили одно-
го за одним.

— Не кидайте мене! І я з вами! — просився кон-
тужений. Пересадили і його.

Це справді було пекло. З усіх боків вили, про-
літаючи, і грякали розривами гарматні. Надворі було
ясно від заграви пожеж, хоч наш двір був оточений
високими будинками, вузький і глибокий, немов
криниця.

У підвалі було дуже залюднено, тісно, стра-
шенно накурено й надихано. Мені відразу ж запа-
морочилась голова. Я повернулась назад у двір, а
за мною пішли чоловік із сином і українець-кур-
сант, який щиро заопікувався нами.

— Почекайте, — сказав він. — Тут живе один
симпатичний лікар-дентист; я спробую звернутись
до нього. — І він постукав у двері в кутку на ниж-
ньому поверсі. Через кілька хвилин ми чуємо зна-
йому вже формулу запрошення:

— Дама с ребьонком, пожалуйте!

— Дякую, — відповідаю я, — але я сама не
піду.

За причиненими дверима чути, як курсант ко-
гось умовляє: "...відомий художник, професор Ака-
демії..."

Нарешті, ми вже в квартирі лікаря — Лева Аб-
рамовича Болейкіна — і з подякою потискаємо руки
йому й курсантові.

— Располагайтесь! — каже лікар, привівши нас
у величезну порожню кімнату, де стоїть п'ять
-шість стільців і більше нічого.

Ми "располагаємось"... Чоловік і син лягають
просто на підлогу. Як добре, що я захопила хоч
маленьку подушку. Все ж таки під головою в чо-
ловіка не буде голої дошки. Синові я підстеляю під
голову рушник і бідний заморений хлопець зараз
же засинає. Чоловік довго крутиться й зітхає, але,
нарешті, засинає й він. З вікна видно весь двір.
Я сідаю й чекаю кінця стрілянини, але вона все не
вщухає.

Біля мене були мої найдорожчі, і були в захис-
ті, але я ніяк не могла заспокоїтись, щоб заснути.
Це була вже друга моя ніч без сну. Переді мною
стояли картини щойно пережитого жаху, виникала
весь час думка про брата — чи дійшов він вчасно?
Як Грушевські? Чи встигли вони виїхати? А охоро-
на? А військо?

Я задрімала, нарешті, десь аж під ранок, так
і не дочекавшись, поки стрілянина вщухне.

Вранці наш господар сказав нам: "У нас уже
новая власть! Положим, я вас с ней не поздравляю..."

На вулицю ще нікого не випускали й двір був
зачинений. Молода й симпатична жінка Білейкіна
напоїла нас чаєм із хлібом і павидлом. У неї на руках
теж була дівчинка, яка мала не більше року. Білей-
кіна розпитала нас, що з нами трапилось, і бідкалась,
що я тепер у такі скрутні часи робитиму з місячною

МАЄМО ТАКІ ДИТЯЧІ ВИДАННЯ:

Тарас Шевченко — ВІРШІ, стор. 44, формат:
10 x 7, 42 ілюстрації і портрет Т. Шевченка роботи
Слищенка. Кольоровий друк, обкладинка двокольо-
рова, гарний папір. **Ціна — \$0.90.**

РАЙДУГА — збірка для дітей молодшого віку,
стор. 16, формат 10 x 7 цалів, 26 ілюстрацій, гарний
папір, кольоровий друк, обкладинка в 2-х кольо-
рах. **Ціна — \$0.35.**

**М. Трублаїні — ПРО ДІВЧИНКУ НАТАЛОЧКУ
І СРІБЛЯСТУ РИБКУ**, стор. 16, формат 10 x 7 ца-
лів, великі на всю сторінку ілюстрації, обкладин-
ка в 2-ох кольорах. **Ціна — \$0.40.**

**"СОНЕЧКО Й ХМАРИНКА" — збірка для дітей
молодшого віку**, стор. 16, формат — 10 x 7 цалів,
33 ілюстрації, гарний папір, кольоровий друк, об-
кладинка в двох кольорах. **Ціна — \$0.35.**

"РУКАВИЧКА", стор. 16, формат 10 x 7 цалів,
великі й гарні ілюстрації, кольоровий друк.

Ціна — \$0.40.

Замовляти в "Нових Днях".

дитиною: "Скільки тепер, народу нещасного буде!" — шептала вона, хитаючи головою.

Я так вдячна їй за нічний притулок і за те, що вона нагодувала мене й моїх близьких!

Білейкін розбалакався з чоловіком, розпитався, куди ми думаємо йти і порадив посидіти в хаті й не спішитися, поки що, на вулицю: більшовики вбивають усіх, хто їм здається підозрілим.

Десь уже пополудні рух на Хрещатику поновився. Курсант, що ходив на розвідки, сказав, що виходити можна, але треба йти дуже обережно.

Господар запропонував чоловікові взяти трохи грошей — мовляв, нехай віддасть тоді, коли зможе. Ми сердечно подякували Білейкінін та курсантові й вийшли.

На вулиці повно "таваріщів" у подертих шинелях і з зірками на кашкетах. Недалеко за нами, на розі Лютеранської, чути постріли з револьвера. Посеред Хрещатика сьогодні глибокі ями, вибиті гарматнями й загорожені дошками, купи каміння...

"Ей! Гражданін! Документи!"

Чоловік дістає з кишені паспорт. Яке щастя, що він учора захопив його з собою! Поки перевіряють паспорт, я чую за спиною уривок розмови: "Прасвета! Прасвета! Вот ми і покажем їм прасвету!"

Нас пропустили. Я даю дитину чоловікові; так буде безпечніше. Він іде наперед по самому краєві пішоходу, а ми з сином за ним. На пішоході лежать де-не-де якісь шматки брезенту, або рядна. Чоловік старанно обходить їх. Я не звожу з нього очей, боючись, аби не вчепився знову якийсь "товаріщ". Поміж повибиваними в брукові ямами вештаються ворожі шинелі, чути самотні постріли...

— Ей, гражданін! Что несешь?

— Ребьонка с пажара! — коротко й голосно кидаю я вбік до "товаришів", не припиняючи ходи. Десь уже за Інститутською я спотикаюсь об щось. Бачу — босі посинілі ноги стирчать з-під рядна.

— Так ось що під цими брезентами! О, Боже мій! Це ж людські трупи! Скільки їх тут? Десятки? Сотні?..

Я йду мовчки, намагаючись затамувати в собі і біль, і жаль, і гнів...

Далі на Хрещатику брезентів більше не видно. Але ні! Ось під стіною ще один труп. Це був якийсь підстаркуватий, з рудуватою борідкою, із зіркою і... в личаках. Це з тих, що пригнались в Україну, обіцяючи робітникам, що будуть вулиці брукувати "буржуйським" золотом. Та не встиг навіть чоботи назути, здерті із закатованого українця — сам тепер лежить трупом на пішоході...

Нарешті, Історичний Музей на Олександрівській вулиці.

Брат удом. Побачивши нас і почувши, що все майно, усі збірки і всі мистецькі праці чоловіка згоріли, він важко сів на крісло й закрив очі...

— Невже ж такі нічого не можна було спасти?..

Я показала йому коробку з пелюшками:

— Оце все...

Павло СТЕП

КЛЮЧІ

Ми змагалися довго й завзято
за ділему: нам жити, чи не жити?
І було нас відважних багато,
що не згодились зброю зложити.

По глибоких снігових зав'язках
в Невідоме нас фатум погнав...
Лютий вітер у вічі нам віяв
і похвално сліди замітав.

Поминали ми з болем оселі,
у яких народились, зросли,
перед нами ж степились пустелі, —
ми туди свою віру несли,

і серця свої, куті із криці,
бож були ми у розквіті літ,
нам вклонялися рідні дзвіниці,
посилали прощальний привіт.

Переходили ріки і плавні,
сум і тугу в душі несучи,
та, як маври оті стародавні,
від осель зберігаєм ключі,

що колись їх забрали з собою,
у криваву рушаючи путь,
тож після переможного бою
зможем брами свої відімкнути.

DARC

PHOTO
SALON

DARC

PHOTO
SALON

DARC

PHOTO
SALON

Д
А
Р
К

Модерне фотографічне студіо в Чикаго, славне мистецтвом між своїми й чужими.

2059 W. CHICAGO AVE.

CHICAGO, ILL.

Науmarket 1-2254

У пошуках людської долі

(“Еволюційний гуманізм” Дж. Гакслі)

“Наш Західний світ нині перебуває в стані психічної кризи, — пише в одному з своїх есеїв видатний англійський учений Джуліан Гакслі. — Наше мислення хаотичне, наші нерви збудоражені, нами володіють песимізм і пригнічення. Здається, ми боїмося самої своєї людської істоти.

Одній половині світу бракує спільної віри, інша половина перебуває під гнітом насильно нав'язаної їй фальшивої догми, яка ніколи не зможе задовольнити вільних людей. Тут, на Заході, ми втратили своє почуття тривалості, свою “далекотермінову” надію і, здається, можемо зосереджуватися тільки на перспективах найближчого лиха чи найбезпосередніших методах уникнути цього лиха.

Ще ніколи не було більшої, ніж тепер, потреби у великій перспективі, у якій ми могли б розгледіти контури загальної і тривалої певності поза катастрофами й хаосом нинішнього часу. Разом з тим, — досить парадоксально, — ще ніколи не було й більшої можливості досягнути такої великої перспективи, набутти твердої й тривалої віри.

Кожне суспільство, кожної доби, потребує певної системи переконань, включаючи сюди й основне ставлення до життя, організований комплекс ідей, навколо яких можуть зосереджуватися почуття й цілі, та концепцію людського призначення. Воно потребує філософії для впорядженого життя — кажучи іншими словами, воно потребує моралі”.

Те, що тут говорить Гакслі, було сказане й багатьма іншими мислителями нашого часу (і не тільки нашого). У ряді своїх попередніх статей мені доводилося нераз викладати песимістичні погляди сучасної історіософської мислі на “прокляті питання”, що турбують людей з того часу, коли вони почали замислюватися над своєю долею.

Людину завжди глибоко хвилювала проблема її становища й ролі у всесвіті. Усі людські суспільства розвивали певні “органи” для того, щоб орієнтувати свої ідеї й емоції та будувати свої переконання й поведінку відповідно до певних концепцій про людську долю. З цими проблемами мають справу всі релігії — від найпримітивніших, побудованих майже на самих магічних ритуалах, до найрозвиненіших християнських конфесій, а також і такої псевдорелігії, як побудований на надуманих, штучних догмах “історичний матеріалізм”.

Проте, якщо всі релігії і псевдорелігії намагаються дати людству певну життєву мету й сенс, то в наші часи на Заході, в результаті глибокого розчарування в людському розумі, виникла псевдорелігія песимізму, відчаю й зневіри в усьому. Однією з таких песимістичних концепцій є, напр. екзистенціалізм.

Нинішні історіософи-песимісти вважають, що у факті існування людства немає глибшого сенсу, а тим більше якоїсь мети, що життя у всесвіті — випадкове явище, що людина ніколи не зможе позбутися своєї порочної істоти і що, нарешті, в історії людства не може бути ніякого прогресу, жодної висхідної лінії. А це значить, що ніколи не буде на землі такого суспільного ладу, який би забезпечив усім людям “щастя”.

У ряді своїх есеїв і доповідей, об'єднаних у недавно

опублікованій книзі під спільним заголовком “Нові міхи для нового вина”, учений, філософ і письменник Джуліан Гакслі розвиває свою концепцію історичного оптимізму, яку він називає “еволюційним гуманізмом”. Він протиставить її як екзистенціалізові та подібним до нього концепціям, так і марксистському “історичному матеріалізові” — у філософській площині, і всім тоталітарним ідеологіям — в ідеологічній площині.

Концепція Гакслі базується на сумарних досягненнях сучасної науки, на всьому, що людина змогла довідатися про той світ, у якому живе. Нове бачення світу ґрунтується не лише на природничих науках, але в однаковій мірі і на гуманітарних та соціальних.

Нова картина світу та людини в ньому вирисувалася особливо швидко в порівняно недавні часи. Міродайним було відкриття того, що атоми не є найдрібнішими частками матерії, це привело через вивчення радіації до квантової теорії та атомної фізики. Надзвичайно важливі відкриття у фізіології та медицині, знайомство з гормонами й вітамінами, хемотерапія й антибіотики, виявлення механізму нервової реакції та м'язового напруження і т. д., дали нам ясну картину того, як людське тіло працює в стані здоров'я і недуги.

Менделізм і дарвінізм привели нас до теорії спершу спадковості, а потім органічної еволюції. Відкриття психології — людської і порівняльної — включаючи й усвідомлення ролі психічних репресій, несвідомого, умовних рефлексів тощо — багато що пояснили нам у діяльності людської психіки.

Мнемо різноманітні застосування науки, які дають щоразу переконливіші вигляди на майбутнє опанування людьми природи. Але одночасно ми знову відкрили темні глибини й пороки людської природи, що їх показали жахи сталінщини й гітлерівщини. Ці факти змусили нас усвідомити, що контролю людини над природою покищо стосується лише зовнішньої природи. Перемога людини над своєю власною природою ще далеко не досягнута.

З окремих шматочків нового знання людина може створити нову картину самої себе, свого місця в природі, свого відношення до решти всесвіту, своєї ролі в універсальному космічному процесі — іншими словами, своєї долі. А на цьому, в свою чергу, дається побудувати систему нових і більш адекватних ідей та переконань.

Я вважаю, що нашим інтелегентним читачам слід систематично стежити за світоглядним мисленням сучасного Заходу. Без цього ми не можемо й думати про творення власної, в кращому розумінні цього слова, модерної культури.

Докладно викласти всі мислі Гакслі в обмеженій розміром журнальної статті, звичайно, неможливо. Мені довелося взяти з його чималої книги лише квінтесенцію, вибрати найголовніше, випустивши немало цікавих думок, які розвивають окремі тези його концепції.

Крім того, щоб зробити виклад “еволюційного гуманізму” доступним для якнайбільшого числа читачів, мені довелося в певній мірі популяризувати його і, мабуть, децю спростити, але це було неминуче. Сподіваюся, що мені все таки вдалося викласти концепцію Гакслі в її основних обрисах.

**
*

Упорядкована картина природи, яку створила фізика минулого сторіччя, зникла, поступившись місцем дивним концепціям, що зрозуміти їх не може ніхто, крім математиків. Ідея відносності та її, подекуди "незаконне" продовження в людські справи, знищила віру в Абсолютне — чи то абсолютну істину, чи абсолютну мораль, чи абсолютну красу.

Зате тепер ми твердо певні одного: природа не механізм, а процес. Отже, щоб визначити місце людини в природі, ми мусимо довідатись, яке становище вона займає в цьому процесі. Щоб визначити роль людини, треба відкрити якісь суттєві характерні властивості не лише природи, але й самої людини, як результату в рамках еволюційного процесу.

Вся природа — насамперед єдиний процес, який у своєму перебігу проявляє щоразу більшу різноманітність форм і вищі ступені їх організації. В цьому єдиному процесі можна, однак, розрізнити три відмітні підпроцеси чи фази, кожна з яких має свої власні методи й результати. Це такі фази: неорганічна або космологічна, органічна або біологічна та людська або психо-соціальна.

Космологічна фаза покриває весь всесвіт, крім його маленької частки. Вона оперує методами простої фізичної і хемічної взаємодії і її темпи змін надзвичайно повільні. Її продукти мають лише вельми низький рівень організації і в них немає жодної ментальної активності.

З біологічною фазою ми знайомі лише в межах власної планети, хоч вона може існувати також на невеликому числі інших планет. Вона оперує за допомогою самовідтворення та самоорієнтації органічної матерії. Цю методику самоперетворення ми називаємо природним добром — диференціальною репродукцією варіантів, висловлюючись науковою термінологією.

За допомогою цієї методи темпи змін у цій фазі швидші, різноманітність її витворів багато більша, а рівень організації, якого деякі з них досягають, набагато вищий. Операції цієї фази затркують не самі лише органічні істоти, але й ту частину неорганічного сектору, яка служить їм за місце проживання.

Нарешті, психо-соціальна фаза, яку ми теж можемо спостерігати тільки на своїй планеті, хоч вона й може бути десь інде. Вона оперує самовідтворенням і самоорієнтаційним людського духу та його продуктів. Це метода культурної еволюції, основаної на кумулятивному, збірному досвіді.

В наслідок цього її темпи змін, різноманітність її витворів та рівень організації, якого вони досягають, надзвичайно, хоч і відносно, високі, а її діяння на частини інших двох фаз значно більше. У психо-соціальній фазі ментальна активність важливіша, ніж матеріальна.

Вік нашої галактики вираховується щонайменше в межах чотирьох — п'яти тисяч мільйонів років, а вік нашої планети становить приблизно три-чотири тисячі мільйонів років. На нашій планеті матерія стала самовідтворною — кажучи простіше, зародилося життя — десь понад дві тисячі мільйонів років тому. Людина з'явилася менше від одного мільйона років тому, а цивілізація нараховує всього лише чотири тисячі років. Оскільки астрономи й фізики вважають, що життя на Землі триватиме ще стільки, скільки воно вже тривало в минулому, то можна сказати, що тимчасове місце людини в природі знаходиться десь посередині процесу.

Таким чином, так звана нвсочасна людина та її цивілізація ні в якому сенсі не є остаточним продуктом

еволюції, а лише її проміжною фазою. Реалізація нашої перехідної позиції вимагає, щоб ми перестали думати тільки про минулі початки, а приділили належну увагу й майбутнім можливостям.

Як видно з даних біології, десь у Пліоцені, між п'ятьма й десятьма мільйонами років тому можливості значних удосконалень матеріальних і фізіологічних властивостей самовідтворної, себто живої матерії були вичерпані. Суто біологічна фаза еволюції на нашій планеті досягла своєї крайньої межі і природний добір уже не здатний повити якийсь дальший прогрес у напрямі до вищого рівня біологічної організації. Так, напр., уже фізично неможливо досягти більшої гостроти зору, ніж у сокола, або більшої, ніж у нього, швидкості польоту.

Єдиним відкритим шляхом до значного прогресу життя на землі залишається лише удосконалення людського мозку, ментальних здібностей людини. Цю лінію розвитку почали наші предки і саме цей поступ дав людині можливість стати найновішим панівним типом в еволюції. Більше того — нам стає ясно, що людина перебуває лише на початку свого періоду еволюції і перед нею лежать такі можливості дальшого розвитку-прогресу, про які ми не маємо ані найменшого поняття.

**
*

Отже біологія показала нам наше місце в природі. Людина є найвищою формою життя, створеною процесом еволюції на нашій планеті, останнім доміантним типом і єдиним живим організмом, зданим до дальшого великого поступу чи прогресу. Призначення людини полягає в тому, щоб реалізувати нові можливості для всього земного сектору космічного процесу, бути знаряддям дальшого еволюційного процесу на цій планеті.

Попередня історія біологічної еволюції дає нам певні вказівки. Ми можемо зробити логічний висновок, (беручи на увагу деякі з головних тенденцій прогресу та продовжуючи їх у майбутнє), що людина мусить прагнути до постійного поліпшення тих властивостей, які принесли їй поступ у біологічному минулому. Ці властивості такі: контролю оточення, саморегуляція та незалежність від зовнішніх змін, індивідуальність і рівень фізіологічної організації, обсяг свідомості, нагромадження досвіду, досконалість ментальної організації.

Людина тим успішніше здійснить своє призначення, чим повніше використає ті вдосконалення, які зробили її останнім доміантним типом: своє концептуальне мислення, творчу уяву, здібність нагромаджувати, організувати та використовувати досвід через культуру, яку можна передавати нащадкам. Сюди належить також здібність людини будувати системи свого ставлення до світу, в яких знання може бути сполучене з ідеалами та творчо поєднане з нашими глибокими духовними емоціями. Це потрібно для того, щоб створити тривку основу для почуттів і переконань, які в свою чергу впливатимуть на нашу поведінку та допомагатимуть визначати нашу моральну й практичну дію.

Найвищий обов'язок людини і разом з тим її найбільша втіха полягає в якнайповнішому здійсненні притаманих їй особистих можливостей. З другої сторони, індивіди можуть реалізувати свої можливості лише як члени соціальних груп та за допомогою тих засобів, що їх можуть їм дати лише організовані суспільства. Організація на людському рівні може бути відтворювана лише через передачу культури. Отже значимість індивіда не є абсолютна; вона обмежена потребою підтримувати та поліпшувати соціальну організацію.

Людина живе у світі ідей, які вона створила, та тих соціальних інституцій, що їх викликали на світ ці ідеї. Цей психо-соціальний світ мусить бути здатний до завжди свіжої еволюції — з тим, щоб весь час сприяти новим і повнішим реалізаціям індивідів.

З погляду еволюційного гуманізму "квітвання" індивіда є самоціллю. В радісному користуванні своїми здібностями, в насолоді власним досвідом космічний процес еволюції здійснює свої можливості. Ми допомагаємо реалізації людської долі своїми індивідуальними актами любови й співчуття, насолодою від краси, утіхами від творчих досягнень.

Кожна людська істота повинна прагнути до повноти й цільності свого розвитку. Повна й багата особистість, у моральній і духовій гармонії з собою, з іншими і з своєю долею, особистість, таланти якої не закопані, і цільність якої перевищує її конфлікти — це найдосконаліша істота, яку можна собі уявити. В досягненні людьми своїх індивідуальних можливостей еволюційний процес дійде до свого найвищого завершення.

Але, маючи обов'язки щодо своїх власних потенціалів, індивід має їх і супроти інших. Його найперший обов'язок — помагати іншим індивідам досягати повнішого розвитку та вносити свою лепту на підтримання й удосконалення постійного соціального прогресу, а тим самим і всієї еволюції в цілому.

**
*

Основний постулат еволюційного гуманізму полягає в тому, що ментальні й спіритуальні (духові) сили мають вирішальне значення у вельми практичній справі формування людської долі. Ці сили не надприродні, вони існують не поза людиною, а всередині її.

У натурі людини є і добро і зло. До її негативних властивостей належать такі сили, як ненависть, заздрість, відчай, страх, жорстокість, агресивність, садизм, егоїзм в усіх його формах від жадоби до владолюбства тощо. Сюди ж належать і всі види заперечення ефективності — внутрішня дисгармонія, нерозв'язані психічні конфлікти і т. д.

На позитивній стороні — співчуття до інших, любов у найширшому розумінні, включаючи й любов до прекрасного та прагнення до істини, потреба творчої діяльності, бажання бути корисним своїй громаді та брати участь у загальнокорисній справі, нарешті культивування своїх здібностей і те конструктивне розміщення сил, яке ми називаємо внутрішньою гармонією.

Ці сили оперують не лише через індивідуальну психіку, а й через соціальні конструкції. Суспільство може бути організоване так, що воно породжуватиме велику кількість ненависти або заздрощів чи відчаю, або створюватиме багато потворности, або знижуватиме здоров'я людей чи затримуватиме їх розумовий розвиток. До таких варварських суспільств належить напр., советське.

Але суспільство може бути побудоване й так, що заохочуватиме й полегшуватиме творчий ентузіазм, творитиме прекрасне та сприятиме якнайповнішому й здоровому розвитку індивідів. Соціальна організація, взагалі кажучи, зосереджує та вводить у певні канали психологічні сили людської природи, при чому робить це в різний спосіб, отже суспільство й держава можуть діяти і як орган сприяння і як орган перешкоджування.

Людина повинна навчитися розуміти, контролювати й використовувати сили своєї натурі. Індивід повинен

упідлеглити своїй волі цілий комплекс могутніх і часто взаємоконфліктних імпульсів, які він одержав у спадок. Він мусить також "узгодитися" з силами свого безпосереднього громадського оточення — родини, суспільства, держави.

Здібність людини до узагальнень та абстракцій породжує те, що ми зevamo ідеями, і ці ідеї неминуче позначаються на поведінці людини та її особистому розвитку. Індивідуальний ментальний і духовий розвиток, як правило, вимагає взаємоузгодження чи примирення різноманітних конфліктів — між різними імпульсами, між практичним або найближчим та трансцендентним або постійним, довічним. Цей останній конфлікт можна окреслити як конфлікт між вимогами конкретного, існуючого в даний час суспільства та вимогами, породжуваними еволюцією людини.

Мистецтво, наука і релігія (може краще вжити термін "релігіософія") являють собою три основні царини творчої діяльності людини. Всі вони конче потрібні для якнайбільшої реалізації людських можливостей. Останнім часом цивілізація виявила тенденцію підкреслювати важливість науки і техніки коштом мистецтва. Значення мистецтва можна збагнути найкраще, уявивши собі світ без нього. Наскільки нудним стало б життя у світі, в якому не було б ні літератури, ні музики, ні театру і т. д!

Практикування різних видів мистецтва може відігравати важливу роль у розвитку особистості. Це особливо вірно у відношенні до дітей. Але й людям будь-якого віку мистецтво може дати індивідуальні досягнення, яких неможливо домогтися іншими засобами.

Щодо соціальних функцій мистецтва, то тут можливі дві крайні позиції. Можна дивитися на мистецтво просто як на самовираження. Мистець-індивід може не приймати на себе жодної відповідальності за суспільство, в якому він живе, та вважати, що він зобов'язаний лише перед самим собою та своїми мистецькими ідеями.

З другої сторони, можна дивитися на мистецтво як на зняряддя держави та вимагати від мистця, щоб він повністю підпорядкував свої ідеї завданням і інтересам офіційної політики.

У нинішній час ці обидві крайні погляди існують — перший серед так званих "бунтівливих" мистців, "битого покоління" або богемі в західних країнах, а другий — у Советському союзі, де мистцям офіційно нав'язана доктрина "соціалістичного реалізму".

Обидві ці крайності однаково незадовільні, але можна примирити ті частки істини, які є в них обох. У світлі еволюційного гуманізму мистецтво повинно бути не знаряддям держави, а "органом" еволюції людини. І хоч, безперечно, треба допустити різноманітність індивідуального генія та право експериментувати новими можливостями візії і експресії, бачення і виразу, то все таки гуманізм наполягає на тому, що мистці, як і всі інші люди, мають певні обов'язки перед спільнотою, членами якої вони є, — в такій же мірі, як і обов'язки перед своїми талантами, які вони одержали від природи.

Бачені в цьому світлі обов'язки мистця полягають не лише в обов'язку культивувати свій особистий хист, виражати свою власну індивідуальність і свої ідеї, але й у обов'язку розуміти той світ, де він живе, соціальний процес, частиною якого він є, та свою роль в ньому.

Еволюційний гуманізм вважає, що істотною функцією мистецтва є свідчити про дивовижність і різноманітність світу та людського досвіду. Мистецтво є засобом виразу та передачі складного, наснаженого емоціями досвіду, який має вартість у процесі людського

удосконалення. Як наука, так і мистецтво є знаряддям пізнання світу та передачі цього знання. Вони користуються різними методами, але обидва доповнюють одне одного і обидва конче потрібні.

У всіх сферах еволюційний гуманізм уможливило примирення крайніх позицій та взаємоузгодження конфліктних інтересів. Центральна концепція процесу становлення, самотрансформації людства в бажаному напрямі творить рамки синтези. Тривалість і зміна. Сумнів і певність. Найближче і завжне. Змагання і співпраця. Дійсне і можливе. Особисте і суспільне. У процесі індивідуального розвитку потрібна узгодження суперечливих імпульсів у гармонійній особистій єдності. Здійснення можливостей приводить ідеали та вищі вартості у співвідношення з існуючими недоліками та нинішніми зусиллями й поєднує їх як співучасників у спільній справі осягнення кращої долі для людства.

Одну з своїх статей Дж. Гакслі закінчує такими словами:

"Моїм надзвичайно глибоким задоволенням було те, що інтерес до еволюції привів мене до кращого розуміння співвідношення між людським життям та поглядно ворожим всесвітом, у якому це життя існує. Виявляється, що людина глибоко значима у космічному процесі.

Коли Гамлет оголошував людину "взірцем тварин", "квінтесенцією пороку", він випереджував Дарвіна та висновки з Дарвінової праці для наших мислей про постання й призначення людини. Але він також сказав: "Ні чоловік, ні жінка мене не радують", цим самим висловлюючи розчарування та жах, що їх викликають у нас людська глупота, захланність і жорстокість.

Ці розчарування й жах ще більші у нас, свідків тих подій, що сталися протягом останніх десятиріч. Але, якби ми поглянули назад, у глибину історії, то знайшли б у ній не менше глупоти та жорстокости, ніж тепер...

Однак, у світлі нашого нового знання психології і історії, катастрофи й жахи не означають того, що людська натура незмінно й невідомо зла. Людська натура завжди мала в собі можливості зла, глупоти, марности, але вона також має й потенції добра, благородної досконалости й квітучості. Еволюція вчить нас, що ми повинні мислити в обмежених, але позитивних термінах здійснення притаманних нам — індивідуально і колективно — можливостей для вдосконалення.

Мій дід в одному з своїх есеїв відзначив, що "кожна людина повинна могла обґрунтувати ту віру, якою вона володіє". Я вірю в людські можливості. Сподіваюся, що в своїх працях мені пощастило обґрунтувати цю свою віру".

**

Універсально-світоглядова концепція Дж. Гакслі цікава з усіх поглядів. Будучи створена людиною, яка є одночасно і філософом і вченим-біологом, вона вільна від філософської дилетантчини, властивої, напр., екзистенціалізму. Базуючись на об'єктивних наукових даних, еволюційний гуманізм являє собою солідний підмурок не лише для історіософії та антропології, але й для естетичної доктрини та для соціально-політичних наук.

Особливе його значення — в тому, що в наш смутний час він дає підстави вірити в краще майбутнє для наших — бодай далеких — нащадків.

Песимісти, напевно, піддадуть критиці і цю концепцію. Інші скажуть: "Що нам до далекого майбутнього, коли ми самі приречені померти у варварськи-безглуздому світі сучасності?"

Справді, сучасним людям ця концепція нібито не обіцяє нічого. Але це вина не її, а наша. Сучасникам вона говорить: "Бути людиною не легко. Для цього треба мислити. Мислити і відповідно діяти". І чим більше людей почнуть думати, тим швидше людство опиниться на порозі існування зовсім нового роду, яке відрізнятиметься від нашого так, як наше відрізняється від існування доісторичних троглодитів.

Вол. СОСЮРА

ОСІННІЙ ВІТРУ СВИСТ...

Осіній вітру свист і плач дротів у полі,
Маленьким школярем, як цятка, в ньому я
У Званівку іду. Шумлять дерева голі.
Там, за вікном смугним, бабуся жде моє.

Пісня, кругом пісня... Маленький крок мій
У ґрунті мокрому, і в'ється дальній шлях.
Жалюються комусь оголені баштани...
І, як піщинка, я загублений в вітрах...

У макдрах дальніх тих я забував утому,
Тільки б відчуття тепло стареньких рідних рук.
Бабуся спить давно на цвинтарі глухому.
І сивим став її колись малий онук.

Над нею дим пливе у небі голубому
І паровози шлють в осінні далі гук.
Але, як і колись, забув би я про втому,
Тільки б відчуття тепло старечих добрих рук...

ОПРАВЛЕНІ РІЧНИКИ ЖУРНАЛІВ

"НОВІ ДНІ"

Кожен річник окремо, гарна полотняна оправа із золотим тисненням, разом 432 сторінки друку.
Ціна за річник5.00

"СОНЯШНИК"

Два річники в одній книжці (роки 1956-1957), 440 сторінок друку, у гарній полотняній оправі, золоте тиснення, ціна книжки6.50

За один річник, 220 сторінок друку, гарна полотняна оправа, золоте тиснення, — ціна за книжку 4.50

Купіть для вашої дитини річник "Соняшника" — матимете найкращу дитячу книжку з різноманітним матеріалом, з багатьма ілюстраціями, чимало з яких виконані у двох кольорах, написана гарною мовою, сучасним правописом. Річник "Соняшника" позбавить клопоту — "Що дати почитати дитині?.."

Купимо чи заміняємо "Нові Дні" ч. 2 (березень, 1950 р.) і ч. 7 (серпень, 1950 р.). Потребуємо цих чисел для поповнення річників.

Адміністрація.

"НОВА КАНАДІЙСЬКА ПОРОДА СВИНЬ..."

У вінніпезькому півтижневикі "Новий Шлях", у числі від 22 вересня ц.р., під цим заголовком видрукувана вістка про виведення нової породи свиней.

Був би я її промовчав, коли б не пригадав собі, що пару років тому мені вже доводилось інформувати наших читачів, що "Новий Шлях" повідомляв про "бугає-верхівця", себто бугая, що на комусь їздив верхи. Думав, що редактори "Нового Шляху" урахують моє попередження, що той "бугай-врхівець" може колись піднягись на четвертий поверх будинку "Н. Шляху", осідлати головного редактора і прогулятись на ньому по Мейн-стріт у Вінніпезі.

Аж ні! "Новий Шлях" не кається! Тепер "Новий Шлях" спотикнувся на свинях. Замість нормального українського слова "свиней" вживається "націоналістичний ерзац" — "свинь":

- "Канадійська порода свинь..."
- "Лакомбська порода свинь..."
- "...стабільну нову породу свинь..."
- "Лакомбських свинь будуть..."
- "...чистої породи цих свинь..."
- "...15 розплодових груп свинь цієї..."
- "...Лакомбських свинь".

Як бачите, усюди замість "свиней" ужито "свинь", "свинь", "свинь"... Так і хочеться сказати:

— Редакторе, української мови **НЕ свинь**..

Але не скажу! Боюсь сказати правду ввічі, бо зараз "націоналістична" преса з усіх континентів накиньється на мене:

— Волиняк слякий-перетакій "совет"! Волиняк — галичаножер! Волиняк антисоборник! Бий його! Тю! Га-га-га! Держить його! В'яжить його!..

Отож, — як відомий боягуз, — я не осмілююсь сказати "редакторе, української мови не свинь", а скажу смиренно й дуже, дуже виховано:

— Редакторе! Голубчику! "Правописний словник" Голоскевича продається в усіх книгарнях і коштує всього-навсього 5 доларів. Заглядати ж у нього треба не тільки читачам, а й редакторам також... Хочби вряди-годи.

Є тут, щоправда, одна порядна небезпека: тим, хто вчився з Матвійчукового букваря і з читанки пані (вибачте — не просто пані, а пані доктор!) Марії Овчаренко (це

"енко" — тільки обманює темних "східняків!"). тому з тим словником буде "ні тпру, ні ну". То вже перед тим треба конче взяти в руки мого букваря й мої читанки — ніяк без того не можна. Розумію, що для редакторів "Нового Шляху" мої підручники "трафні", але виходу нема. Хіба, що раз стати соборниками і взяти хоч одного "східняка" на посаду мовного редактора.

Як бачите, даю кілька порад. З якої з них мої шановні колеги з "Нового Шляху" скористаються — я не знаю. Та знаю, що з якоїсь скористатися треба, бо інакше "бугає-верхівців" і "свинь" із "Нового Шляху" не виженеш...

Цікаве явище: люди, які на кожному кроці величають себе націоналістами і яких я завжди зчу "націоналістами" (в лапках), остаточно й безповоротно втратили відчуття української мови. А це погане свідцтво. Митрополит Іларіон (проф. Ів. Огієнко, відомий філолог) твердить: "Мова — душа народу". Навряд чи знайдеться хоч трохи думаючий філолог, щоб узявся заперечувати цю тезу. Хіба, що той, який замість науки вправляється у політичних викрутасах. То скажіть же, панове "націоналісти" з "Нового Шляху": які ж ви націоналісти, як ви втратили національну душу? Як ви, замість любити свого брата по нації, завжди маєте лиш ненависть? І на якій брата по нації завжди маєте лиш ненависть? І на якій тоді підстави ви смієте повчати всіх націоналізм, патріотизму і... — ох, і ще раз ох! — соборности?

Ні, замість повчати інших таки повчаться самі. І то навчання починайте негайно, бо опинитесь за бортом.

Дозвольте дати вам першу лекцію — як відміняється в українській мові іменник "свиня":

Відмінки і запитання	Одинок	Множина
Називний — хто? що?	свиня	свині
Родовий — кого? чого?	свині	свиней (не "свинь"!)
Давальний — кому? чому?	свині	свинам
Знахідний — кого? що?	свиню	свиней
Орудний — ким? чим?	свиною	свиньми
Місцевий — по, на, в, при		
	кому? чому?	свині свинях
Клична форма	свине!	свині!

Оце і все. І нічого тут страшного нема. Навіть діти таку "премудрість" вивчають.

Щиро бажаючий успіхів у навчанні і в опануванні мистецтва братолюбія,

Ваш назавжди

Петро Волиняк

**МОВНІ ВИБРИКИ ПІДРІВАЮТЬ
ПОВАГУ ДО НАЦІЇ**

У науковому кварталнику Торонтоїтського університету (Канада) проф. Ватсон Кірконеел зробив огляд українських книжкових видань у Канаді за 1957 рік.

Це не критичний розгляд, а інформативна стаття, тому ми не будемо зупинятись на ній. Зазначимо лиш, що хоч проф. В. Кірконеел досить обізнаний (як на чужинця) з українськими справами, але йому ще важко сьогодні оцінювати українські літературні й наукові твори. Можливо, що в цьому завинили самі українці, які не завжди вміють і хочуть подати чужим вченим відповідні об'єктивні інформації.

Та це не наша тема сьогодні. Нас цікавить, як чужий вчений розцінює наш еміграційний мовний розгартіаш і сваволлю, якої допускаються часто-густо й визначні наші письменники, як, наприклад, Тодось Осьмачка та Іван Багряний, а інші визначні письменники (дозвольте не називати їх імен сьогодні!) взагалі мови не знають і принципово знати не хочуть (мовляв, на те є редактори!). Це неймовірно, але факт — такі письменники на еміграції є. Говорю тут, звичайно, не про такі дрібниці, як правопис якогось чужого слова, а про цілий мовний комплекс: лексика, синтаксично-стилістична побудова тощо.

До цього ще долучується регіональна боротьба, яка роз'їдає еміграцію вже остаточно. Нічого прикидатись: у нас таки ще й сьогодні є дві мови, два правописи, дві церкви, дві столиці, словом — два мароди. І це вже

бачать вдумливі чужі вчені, у тім числі і проф. Ватсон Кірконелл: він бачить два центри (Київ і Львів), він бачить регіоналізм у мові еміграції і, звичайно, приходить до висновку, що українська літературна мова сьогодні ще не існує. А раз не існує літературна мова, то — висновок напрашується сам — не може бути не тільки літератури, а й окремого якісного літературного твору... Як бачимо, враження у чужого вченого про нас, як про націю, може витворитись дуже симпатичне...

Але даймо слово проф. В. Кірконеллові. Він пише:

"У довгій розвідці **Константина Біди** на "Повний українсько-англійський словник" К. Г. Андрусішина, головна цікавість для не-українця є той запал, з яким українські вчені б'ють один одного в їх шуканнях за нормами для "української літературної мови". Перед двадцятим століттям було признано, що одностайний стандарт не існує, і що дві традиції прагнуть до того, щоб скристалізуватись навколо **Києва і Львова**, все ж ще з певними відміннями в окремих провінціях. Навіть напружені зусилля Української Академії Наук (Київ) півтори декади років після більшовицької революції були

пізніше в останніх двадцятьох роках, баламучені програмою умисної русифікації. Критика Біди на Костя Андрусішина в цілах ідеальної "української літературної мови" відзивалася луною у дрібних виступах інших учених проти способів вислову Тодося Осьмачки в його останній повісті. Дивлячись на такі суперечки, стороння особа не має іншого до роботи, як лише мовчки обсервувати та берегтися, щоб літаючі каміння не попали в неї."

Чи треба доводити, що в нас літературна мова є вже давно, що норми її вироблені, хоч вони, як і в кожному живому організмі, змінюються і удосконалюються, що сумнів у цьому може бути лиш на еміграції, де кожен "сам собі велосипед". Справді, на еміграції робляться речі, які просто не вкладаються в нормальну людську голову. У нас, як правило, редактор одержує якийсь твір від автора і супровідного листа, у якому вимагається "жодних змін не робити". Це "жодних змін не робити" привело до того, що на еміграції майже нема виробленого письменника: на кожному з них лежить печатя початківства: у літературній формі твору, у мовностилістичному і навіть лексичному складі твору. Отже, маємо — і ще довгий час матимемо! — цілу серію бордатих початківців.

Я не маю тут на увазі лиш, так би мовити, "випадкових" письменників. Я сьогодні хочу сказати про письменників великих не лиш у межах еміграції, а значимих у нашій літературі взагалі. Для прикладу можна взяти двох справді великих письменників — Теодосія Осьмачку та Івана Багряного. Кожному не то що критикові, а навіть вдумливому і грамотному школяреві ясно, що "Плян до двору" чи "Ротонда душогубців", порівняно із "Старшим боярином" того ж Осьмачки, є не кроком уперед, а величезним регресом у ділянці форми та мовстилю. Те саме можна сказати і про "Огненне коло" та "Марусю Богуславку", порівнюючи її з "Тигроловами" того ж Багряного: регрес у композиції й мові очевидний. Очевидно, це пояснюється відсутністю руки доброго літературного редактора.

Але спробуйте сказати, що Осьмаччина "Ротонда душогубців" не є ідеальний твір, то політики від літератури вас заклують, як кури жабу... Щодо Багряного, то на нього можна "іхати" сміліш, бо на таке "іхання" є вже традиційне благословення "націоналістів" і деяких церков...

У нас нема критиків, які б осмілились з повною відповодальністю і сміливістю висловили свою думку про твір визначного письменника. А коли з них хтось зважиться на такий крок, то з нього зроблять трохи не ворога народу. Для прикладу може бути проф. Юрій Шерех і Галина Журба. Наші читачі пригадують собі, очевидно, Шерехів розгляд твору Галини Журби "Далекий світ" (див. "Нові Дні", ч. 77, червень 1956 року). А чи треба доводити, що той твір Галини Журби потребував справді солідного розгляду і суворої критики? Я, наприклад, вважаю ту статтю проф. Ю. Шереха за найкращу його статтю. Я просто гордий, що вона була видрукувана в "Нових Днях".

А що ж з Шерехом? Понад два роки "валкували" його ім'я всякі аматори від "політики", "націоналізму" й "соборности". Врешті, Шерех "породив" ще дві статті і на тому замовк. Важко сказати сьогодні, чи він замовк остаточно, але два роки вже мовчить у ділянці критики, ніби заклявся.

Підемо далі. Візьмемо справді рекордно сирий твір Улеса Самчука "Темнота" і Чапленкову критику його в "Нових Днях" (чч. 102/103, липень/серпень, 1958). Те

НАШІ ВТРАТИ

ПОМЕР ПОСОЛ ДО ФЕДЕРАЛЬНОГО ПАРЛЯМЕНТУ

КАНАДИ, ВОЛОДИМИР ЯЦУЛА

24 вересня цього року несподівано (на удар серця) у Вінніпезі помер посол до Федерального Парляменту Канади від округи Спрінгфілд, Манітоба, Володимир Яцула, проживши 50 років. Осиротив дружину Євгенію та дочку Олену.

Ще малим хлопцем разом з батьками В. Яцула емігрував з України в Канаду. Тут він виріс і здобув освіту. У містечку Елма, Манітоба, він здобув початкову освіту, у Тюлоні здобув середню освіту, а у Вінніпезі закінчив учительську семінарію і довгий час учителював в околиці Гвайтмавт, Манітоба.

У 1939 році Покійний закінчив Манітобський університет із званням бакалавра гуманітарних наук. За час своєї вчительської праці був не тільки вчителем, а й членом муніципальної та шкільної рад у Гвайтмавті, а в час останньої війни був директором школи. Деякий час був головою Півн.-Східнього учительського т-ва у Босежур, Манітоба. По війні займався готелевою справою, залишивши вчителювання.

Покійний завжди брав активну участь у громадсько-політичному житті, був активним членом багатьох українських товариств та організацій. У загально-канадському політичному житті був прихильником консерватизму і належав до прогресивно-консервативної партії, від якої й кандидував в останніх федеральних виборах, перемігши в окрузі Спрінгфілд визначного сісієфного (соціалісти) діяча Герба Шульца.

У Канадському Парляменті був досить активним послом, боронив з парламентського крісла не тільки справи своїх виборців і всіх українців у Канаді, а й обстоював волю і незалежність усього українського народу, розкриваючи маскування російських окупантів в Україні.

Висловлюємо найщиріше співчуття дружині та дочці Покійного Володимира Яцули з приводу незамінної втрати.

Вічна пам'ять Покійному!

Редакція

саме, що й на Шереха — і злобний, і не розуміє твору, і... взагалі ворог народу. Словом, критики в умовах України сьогодні мають більше волі, ніж критики на еміграції.

Між іншим, доводжу до відома всіх отих "всезнайків" і сміливців, що сторінки "Нових Днів" до їх послуг: замість чіпляння нашим критикам усяких ярликів — виступити проти них так обгрунтовано, як вони написали свої статті, і зітріть Шереха, Чапленка і Сварога (за його критику "Ротонди душолюбів" Т. Осьмачки) на табаку... Тільки при цьому виявіть стільки ерудиції і напишіть свою "контра-критику" так обгрунтовано і грамотно та культурно, як це зробили самі критики.

Дехто закидає (навіть така культурна людина, як Мартин Задека) В. Чапленкові, що письменник не сміє критикувати твори інших письменників. Але при цьому забувають, що В. Чапленко не тільки письменник, а він ще й поважний критик і професор. Не магістерський "професор" з початкової школи, а таки керівник катедри ще в Україні.

Забувають і те, що проф. Ю. Шерех не тільки один

з найвизначніших мовознавців світу (так, так, не крути носом, не шановний всезнайка!), а ще й один з найцікавіших літературних українських критиків нашого століття. Отож, затикати їм роти, примушувати їх замовкнути в ділянці критики — дорівнює таки національному злочині.

Щоб ми не вводили в оману українського читача і не виглядали не тільки комічно, а навіть трагічно в очах чужих вчених (напр., в очах проф. Ватсона Кірконелла), мусимо зняти "табу" з творів визначних письменників. А визначні письменники мусять зрозуміти, що право критики їх творів мусить існувати, вони мусять уважно ставитись до завваг критиків, і не робити, користаючись із своєї "великості", бодай мовних вибриків, які б вражали вухо й око навіть чужинців.

Розвиток літератури зумовлюють два чинники: абсолютна свобода письменника і така ж воля критики. Без доброї критики ми літератури не матимемо.

П. Волиняк

РЕЦЕНЗІЇ

Яр Славутич. ІВАН ФРАНКО І РОСІЯ.

Накладом УВАН. Вінніпег, 1958 р.

Яр Славутич — один з наших небагатьох молодших еміграційних ентузіастів української філології. Він пильно стежить за батьківцаними й тутешніми філологічними виданнями і сам включається своїми працями в це "філологічне життя". "Іван Франко й Росія" — остання його праця такого характеру.

Що франкознавство — дуже актуальна тепер справа, це всякому ясно, хто стежить за більшовицькими виданнями й дослідями на цьому полі. Але ті видання корисні переважно тільки тим, що в них або вперше публікуються архівні матеріали, або передрукуються забуті Франкові тексти, неприступні для дослідників та читачів. Бо тенденційна інтерпретація фактів знецінює ті видання. Тим то об'єктивне опрацювання цих матеріалів в умовах вільного світу має велику історичну вартість. На жаль, не раз доводиться констатувати, що й тут не завжди забезпечується науково-об'єктивний підхід, особливо в питанні про ставлення Франка до релігії (див., напр., брошурку Яр. Гриневича "Віруючий Франко", Нью-Йорк, 1957 р., чи статтю В. Горюшка "Великан і ліліпути" в зб. "Вільна Україна", ч. 11, 1955 р.). Яр Славутич поставив перед собою завдання з'ясувати об'єктивно ставлення Франка до Росії. "Ми намагалися зберегти максимальну об'єктивність у трактуванні теми "Франко і Росія", пиш він на ст. 24 своєї книжки. І в основному він цього принципу в своїй праці допильнував. На відповідних даних він угрунтував позитивне ставлення Франка до передових російських діячів і мислителів, таких як Герцен, Чернишевський, Добролюбов, Пісарев, Некрасов, Решетніков, і негативне до царського режиму Росії. Тільки ж згадані російські діячі були не "соціал-демократи", як помилково називає їх автор на ст. 18, бо тоді ще соціал-демократії в Росії не було. Це були ідеологи народництва, що його пізніше соціал-демократи й марксистки засудили, а Ленін виправдував цих діячів персонально як "революційних демократів". Під цією назвою їх тепер більшовики й шанують. Але з них

необов'язково були попередники більшовизму, як думає дехто з наших еміграційних публіцистів. Швидше це були попередники есерівства, як і наш М. Драгоманов. Ці діячі ставились прихильно до українського визвольного руху, зокрема шанували Тараса Шевченка, тож і зрозуміло, що І. Франко позитивно до них ставився. Ал це не значило, що українські діячі мали втрачати почуття пильності щодо російського лібералізму і тому Франко перестерігав український народ хоч би в своєму "Одвертому листі до галицької молоді" (1905 р.), цитату з якого Славутич і наводить на ст. 19. — перестерігав щодо можливості поєднання "ліберального доктринерства" з царським централізмом та "обрусінням". Пізніша політична дійсність підтвердила це Франкове передбачення. Ще далі пішов Франко, коли в праці "Що таке поступ?" (Коломия, 1903 р.) передбачив поневолення людини в тоталітарно-"соціалістичній" державі. "Люди виростили б і жили б у такій залежності, під таким доглядом, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава стала б величезною народньою тюрмою" (ст. 19-30 у Славутича).

Проте з цих Франкових висловлювань не можна робити категоричного висновку, що "коли Франко-студент чи взагалі Франко-письменник справді захоплювався російськими соціал-демократами... то Франко — зрілий автор майже зовсім позбувся того, чим жив у молодих роках і що "на зміну соціалістично-матеріалістичним проявам приходить ідеалізм".

А "доказом цього" є (нібито — В. Ч.) поема "Мойсей — вершина творчості Франка". (Ст. 18). Про "соціал-демократів" я вже сказав. А щодо "соціалізму", то Франко не зрікався його й у зрілім віці, як це видно хоч би з передмови до зб. "Мій ізмарагд" (1898 р.), де він, відкидаючи "релігію, основану на догмах ненависти та клясової боротьби", обіцяв "сміло нести свій тягар старого, щиролюдського соціалізму, опертого на етичнім широкогоуманнім вихованню народних мас, на поступі і загальнім розповсюдженню освіти, науки, критики й людської та національної свободи" (Славутича ст. 8). І трте: "соціалізм" необов'язково означає "матеріалізм" (бо є навіть християнський соціалізм), а чи Франко перей-

дром на голові, прямий, як палиця. Це, безсумнівно, був похоронник. Він, на превелике здивування поета, зажадав собі веселої реклами.

— Веселої? - перепитав Терентій. — Тут нема помилки? Адже, пане мій дорогий, вашому підприємству не личить бути веселим.

— Воно саме не має бути веселим, але нема чого людей залякувати. Дехто із страху перед погребником і умирати боїться. А от ви мені напишіть у віршах щось таке, що спонукало б людей не боятись мого заведення, а навпаки, самим собі наперед похорони замовляти, щоб не було їм потім з того світу прикро спостерігати, як то нащадки поскупились та не на його смак влаштували.

— Розумію, — сказав Терентій. — Ви, з своєї точки зору, маєте рацію, і я напишу в рекламі якраз те, що ви зараз говорили.

Якщо хочете, щоб діти
З вас не все обдерли,
То замовте гріб і квіти,
Поки ще не вмэрли,
Щоб тоді, як вмэре, мали
Похорон хороший,
Щоб не марно ви збирали
У калитку гроші.

Наступний замовець бажав реклами серйозної, точної та ділової. Його бизнес були різні цілющі чаї, які людина мусіла б пити протягом цілої доби, якби хотіла тримати в доброму порядку всі свої кісточки, нерви, м'язи та емоції. Але поет Капуста сумлінно справився і з цим:

Як тебе не любить мила,
Ти надії не втрачай:
Пий, щоб знову полюбила,
Нумер двісті двадцять чай.
На жолудок — нумер сьомий.
А на зуби — двадцять п'ять.
Від сердечної утоми
Нумер дев'ять треба взять.
Нумер десять — на печінку.
Нумер сто — на селезінку.
Нумер двадцять — для спочинку,
Нумер сорок — на злу жінку...
На всі прикrostі твої
Відповідні є чаї!

Власник великої одягової крамниці, Джан Россель

Приймається передплата на дитячий місячний журнал

СОНЯШНИК

Журнал має 20 сторінок друку, багато ілюстрацій, друкується на гарному папері, кольоровий друк.

Передплата на рік:

Канада — 3.00 дол., США — 3,50 дол.

Австралія й Англія — 20 шіл.

Ціна окремого числа — 30 центів, в Англії й Австралії — 2 шіл.

Замовлення і все листування слати на адресу „Нових Днів”.

Баняк, замовив собі щось "коротке, ясне й смішне", звичайно, також під коломийку.

— Бо як напишете щось довге, то поки дочитають, і крамниця зачиниться. Ви втніть щось таке, щоб людина прочитала — і через дві хвилини вже була в мене.

Це замовлення Терентій спромігся виконати аж на третій день. Бо короткі речі писати важче. Але написав не погано. Ось як:

Йдіть до мене до крамниці:
Маю сукні і спідниці!
Ввійде бабка до крамниці,
Купить сукню до лица,
Й стане з неї молодича.
Хоч сьогодні до вінця.

Одне замовлення було важкувате, і бідний поет Капуста заробляв ту копійчину буквально в поті лица свого. Шинкар Багаль захотів і собі поезію ("Може бути й щось довше, я заплачу"), але хотів, щоб реклама була дипломатична, тактовна, благородна, щоб ошляхетнювала горілку, не потуряючи пияцтву, щоб виспівувала товариство, теплу компанію, побратимство за склянкою шампанського.

Цілий вечір Капуста возився з цією тільки рекламою і схильний до поезії шинкар Багаль, лишивши таверну під опікою своєї кухні, добровільно допомагав йому, підшукуючи рими і підказуючи слова. Разом вони склали такий шедевр, що Терентій у душі вже засвітив свічку надії послати ту поему Ноблівському комітетові.

Ось вона:

Чоловіче, не барися:
Не нервуйся, не сварися,
Бери гроші, лиши жінку,
Та й скоріш біжи до шинку.
Випий джину, випий віскі,
Розлетиться горе в тріскі.
Бо за барою у крузі
Все сидять найкращі друзі.
А господаря душа
Вас сердечно потіша.
З вами у більярд заграє,
Про всі біди розпитає,
Відтанцює гопака.
А адреса ось така:
Двадцять вісім дев'ять зеро,
Вест на вулиці О'Гера.

Усе було б гаразд, але, коли вже шинкар пішов, поет від старання перестарався. Він іще приписав кінець, щоб вримувати в поезію і прізвище замовця. І тут то й трапилась біда: він забув його прізвище! "Бо... — пригадавав Терентій, — Бо.. Борак?.. Буряк?.. Будяк?.. Бугай!!! Так, так, добре що пригадав!"

І одним махом Терентій закінчив вірш:

То ж ходім і ти, і я
В вільний час до Бугая!

Коли реклама була вже надрукована в часописі, вийшла невеличка трагедія: шинкар не тільки розсердився, що його названо Бугаем, а й взагалі відмовився платити гонорар:

— Ти Бугая рекламуєш, то хай тобі Бугай і платить. Терентій навіть не сперечався. Замовників у нього було багато, і свій шедевр він, трошки переробивши, міг би легко перепродати якомусь іншому шинкареві. А крім того, вартість твору для конкурсу на Нобелівську премію лишилась незмінною.

Отак солідна фірма "Грім і Блискавка" блискуче почала свою кар'єру, невтомно продукуючи оди, епіталами, саморепортажі, елегії та автопародії, які ми сподіваємося незабаром побачити у всіх наших часописах — аджеж фірма гарантує розміщення будь-якої реклами в пресі на вибір. Будемо слухати солодкі строфи навіть і радіюм. Якби ще й на апаратах телебачення! Про це останнє в оголошенні не було зазначено...

Над письмовим столом Терентія Капусти висить його власний портрет із такою авторекламою:

Я — поет з своєї ласки,
Кандидат на прем'ю*) Нобля.
На всі шинки і ковбаски

Я для вас поему зроблю.
Напишу про сукні светри
Найсолодші компліменти.
Вірші міряю на метри,
Обраховую на центи.
І для вас, за ваші гроші,
Напишу я репортаж —
В нім такі ви прехороші
Будете, що аж-аж-аж!!!
Не забудьте тільки Музи
Заплатити по заслугі.

*) Правопис Галини Журби.

ЧИ ВАШІ ДЕПУТАТИ (ПОСЛИ) ЗНАЮТЬ, ЧОГО ВИ ВІД НИХ ХОЧЕТЕ?

Щоб наші депутати знали, чого ми від них жадємо, їх треба інформувати, з ними треба бути в постійному і живому контакті. Як хтось із нас не може поїхати до свого депутата (посла), щоб із ним по-

говорити в нього дома чи в Оттаві під час сесії парламенту, то може написати листа до нього чи поговорити з ним навіть телефоном — це дуже легко зробити, а наслідки такого контакту будуть завжди добрі і втішні для нас.

На підставі листів від наших читачів і навіть на підставі деяких наших розмов із кількома членами

УКРАЇНЬСКА МОВА В СЕРЕДНІХ ШКОЛАХ МАНІТОБИ

Ми вже повідомляли, що уряд канадської провінції Альберта ухвалив увести навчання української мови в середніх школах провінції.

У другій половині вересня уряд провінції Манітоба на пресовій конференції повідомив, що вже розглянено справу навчання української мови в Манітобі.

Міністер освіти Манітоби Стюарт МекЛін заявив, що справа навчання української мови зараз вивчається вже у 35-членному програмовому комітеті, який очолює д-р В. С. Лорімер, суперінтендант шкіл міста Вінніпегу.

Комітет розгляне справу підручників та вчителів і спосіб пристосування предмету української мови до шкільних програм. Повідомлено також, що українська мова вводиться на вимогу громадських організацій і окремих осіб.

Досі в середніх школах Манітоби вивчали, крім англійської, французьку, німецьку та латинську мови. Латинська мова в останній час стає менш популярною.

Навчання української мови в провінції Манітоба є черговим культурним і політичним здобутком українців Канади.

Не читайте "Нових Днів" у сусіда — передплатіть, врешті, самі, бо інакше не матимете чого познати!

Penmans

БІЛИЗНА „71”

ФІРМИ ПЕНМАН

ФІРМИ ПЕНМАН

Це зимня білизна, дуже витривала й легка до прання, зроблена з тканини "меріно".

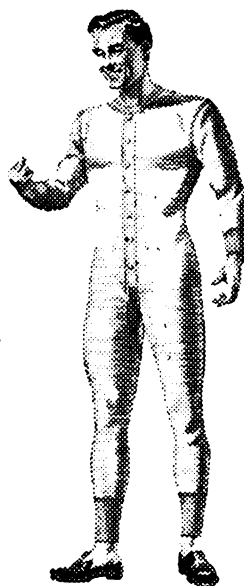
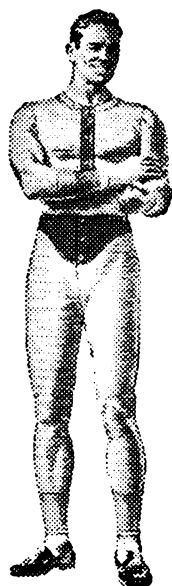
Помірквана ціна, повне вдоволення і виняткова якість.

В продажу: сорочки, підштанники та комбінація обох — для чоловіків та хлопців.

С Л А В Н А

від 1868 року.

71-FO-7

парляменту (федерального), ми переконались, що від українців наші депутати в Оттаві якщо й мали дотепер листи, телеграми, телефонні виклики, то дуже й дуже мало — без порівняння менше, ніж від жидів, поляків, мадярів, литовців, латишів, естонців, німців та інших етнічних груп Канади, хоч українська група в Канаді така велика і має такі великі підстави подавати свій голос сміливіше і не серед останніх. Сміливіше і рішучіше навіть тому, що вона фактично найбільша етнічна група в Канаді, а під час останніх виборів якраз наша група таки виявила небувалу активність і відіграла вирішальну роль в обранні понад третини членів парламенту! Це було ствержено в англомовній пресі, навіть у такій дуже обережній щодо нас газеті, як торонтонська “Глоб енд Мейл”.

А писати нам є про що — не тільки, розуміється, до депутатів українського роду. Щодо депутатів-українців, то писати до них не конче по-англійському, бо вони вміють читати і українською мовою, а вага листа, телеграми тощо — та сама буде, що й вага листа, писаного англійською мовою. Треба тільки не вагаться, а писати, слати телеграми, телефонувати.

Дивно, але факт: навіть у такій справі, як укра-

їнська секція СіБіСі, наші депутати мають ще дуже мало сигналів і протестів, хоч із тією секцією діється щось більше, ніж негаразд. Про це й ми писали вже в своєму журналі та й далі будемо писати, але в демократичній країні багато значить, скільки нас подає голос і чого ми всі жадаємо, а не тільки проти чого протестуємо, як ось у випадку з українською секцією СіБіСі, звідки говорять нашим іменем на Україну суцільну ересь, профанують, осмішують нас і Канаду, фактично і канадський уряд, бож діють усупереч настановам уряду і інтересам Канади.

Чи не найбільше саме в цій справі можуть зробити українці міста Монреалю, де та секція є і де найлегше можна довідатись, що там і чому так робиться. І була б велика честь монреальцям, якби вони своє вигідне становище повністю використали!

Надсилати листи до членів парламенту можна або безпосередньо — їм додому або адресувати на парламент (Оттава), звідки негайно їм листи будуть скеровані — точно на їх адреси. Під час же сесії (а вона відкриється в січні знову) треба звертатись через парламент — адресуючи так:

Mr. M. P.
Parliament Building,
Ottawa, Ont.

ВЕЛИКА МЕБЛЬОВА КРАМНИЦЯ БУРЛАКОВА

KELVINATOR

Великий вибір хатніх і конторських меблів.

Електричні прилади та інше.

Читачам “Нових Днів” — спеціальна увага і знижка.

BURLACOFF'S FURNITURE

619 Queen St. W.

Toronto, Canada.

Tel. EM 8-6812

Чи Ви вже читали

ПОПІЛ ІМПЕРІИ

Юрія Клена?

Зпоміж 75 українських книжок, виданих минулого року в Канаді, УГАН відзначила “Попіл імперій” як “найвизначнішу книжку 1957 року”.

▲ Добрий папір

▲ Тверда оправа

▲ 352 сторінки

▲ Ціна: 3.65 доляра

Замовлення скеровувати на адресу:

JURIJ KLEN FOUNDATION

575 Queen St. W. — Toronto, 2-B, Ontario, Canada.

ЄДИНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СКЛАД ВУГІЛЛЯ
В ТОРОНТІ

SCARBORO FUELS

Власник: Є. Охитва

Продаємо добре, чисте вугілля, маємо на складі тверде вугілля, а також різне вугілля до стовкера і бловера, продаємо також дрова. Гарантуємо добру обслугу.

Замовлення слати:

**SCARBORO FUELS — St. Clair Ave. East, Scarboro
Junction — Tel.: AM 1-1371**

УВАГА!

РІДКІСНІ КНИЖКИ

1. М. Ю. Шаповал — СХЕМА ЖИТТЄПИСУ.
Автобіографія і спогади.
 2. М. Ю. Шаповал — ЦОДЕННИК.
Від 22. II. 1919 до 22. II. 1932 р. Ціна 1.00 дол.
 3. М. Ю. Шаповал — Гетьманщина і Директорія.
Спогади про організацію повстання
проти Скоропадського. Ціна 2.00 дол.
 4. П. Богацький, М. Шаповал і А. Животко —
УКРАЇНСЬКА ХАТА. Спогади про роки 1909-1914
Ціна 1.00 дол.
 5. С. Зеркаль — НАЦІОНАЛЬНІ І РЕЛІГІЙНІ ВІДНОСИНИ
НА ЗАКАРПАТТІ. Опис історичних границь, коло-
нізації, денационалізації і асиміляції Закарпаття.
Таблиці, графікони, мапи. Ціна 1.00 дол.
- Книжки висилаються за плату вперед. Книгарням
і кольпольтерам відповідна знижка.
Замовлення адресувати:

Ukrainian Community Word
Post Office Box 103
BROOKLYN 25, N. Y., U. S. A.

2-4

ПАМ'ЯТНУК ОЛЕКСАНДРУ ДОВЖЕНКОВІ

У Москві, на могилі великого сина українського народу Олександра Петовича Довженка, відкрито пам'ятника.

Цікаве звітлення про це знаходимо в київській "Літературній Газеті" від 16, 9, 1958 р. У тому звітленні нема жодної згадки, що О. Довженко був український кінорежисер і письменник та великий патріот О. Довженко означений там, великим терміном "радянський". Не личить назвати його російським письменником, то хай буде хоч радянський "какая різниця?"

"Літературна Газета" пише:

"Новодівиче кладовище в Москві. Біля могили

У СПРАВІ КУПІВЛІ Й ПРОДАЖУ РЕАЛЬНОСТЕЙ

звертайтеся

до

найбільшого українського бюро продажу
реальностей

R. CHOLKAN

Real Estate Ltd.

527 Bloor St. W.

Toronto, Canada

LE2-4404

ГОТЕЛІ — КАМ'ЯНИЦІ — ДОМИ

— ПІДПРИЄМСТВА

видатного радянського митця-кінорежисера і письменника Олександра Петровича Довженка 12 вересня зібралися його родичі й друзі, діячі літератури і мистецтва, численні представники громадськості столиці.

Четверта година дня. Спадає шовкове покривало, і перед присутніми відкривається скульптурний портрет: високе чоло, проникливий, спрямований в далечінь погляд обличчя митця й мислителя. Таким втілила О. Довженка скульптор В. Мухіна.

Після відкриття пам'ятника відбувся мітинг, на якому виступили: заступник міністра культури СРСР В. Сурін, О. Сурков, народний артист СРСР М. Царьов, М. Стельмах, кінорежисер О. Швачко та інші. Промовні охарактеризували Довженка як видатного майстра радянського кіномистецтва творця ряду видатних фільмів, пройнятих гарячою любов'ю до Батьківщини і радянських людей."

Усі на концерт капелі бандуристів ім. Тараса Шевченка в залі Месей-Гол 16-го жостня цього року! І на бенкет 17 жовтня 1958 року!

Watson's

СПОРТОВІ ШОРТИ 372

Рухливі чоловіки високо цінують атлетичний піддержувач ВОТСОН'с та потрійне черевне скріплення. Еластичний пояс — недосяжна вигода для чоловіків. Фаховий крій. Легко переться, не вимагає гладження. Носиться довго. Підходяча сорочинка.

W1-8

UNIVERSAL HEATING

ТОРОНТО

УСІ ВИДИ ОПАЛЕННЯ:

Повітряне,

Водяне,

Парове.

Помпи та ойл борнери

Ремонт різноманітних ogrівальних апаратів.

У разі потреби телефонуйте на телефони:

LE 4-8041 або EM 6-4863

НАЙ ВІДЖИВНІШИЙ
СТРАВНІШИЙ
ДЕШЕВШИЙ ХАРЧ.

ЩО МАЄ В СОБІ ВСІ ВІТАМІНИ, ЦЕ

МОЛОКО

І МОЛОЧНІ

ПЕРЕТВОРИ

СПОЖИВАЙТЕ

ВИСОКОВАРТНІ ПРОДУКТИ

ЄДИНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОЧАРНІ

ROGERS DAIRY Ltd.

459 Rogers Road, Toronto, Ont.

Phone: RO. 9-7193

ЗАМОВЛЯЙТЕ КНИЖКИ

А. Любченко — Щоденник. Ч. I	0.80
Діма, Росяні зорі, поезії	0.40
В. Русальський — Після облоги міста	0.40
В. Стефанік — Вибране	0.35
П. Горотак — Дияболічні параболи	0.40
В. Чапленко — У нетрях Копет-Дагу	0.50
М. Івченко — Напоєні дні	0.30
А. Кашенко — Під Корсунем	0.60
П. Карпенко-Криниця — Підняті вітрила	0.40
Б. Олександрів — Мої дні	0.35
М. Гоголь — Сорочинський ярмарок	0.30
П. Волиняк — Земля кличе	0.25
П. Волиняк — Під Кизгуртом	0.20
П. Волиняк — Кубань — земля українська, козача	0.40
О. Стороженко — Оповідання	0.35
При замовленні на \$10.00 і вище — опуст 25%.	

Замовлення й гроші слати:

NOWI DNI

Box 452, Term. "A", Toronto, Ont., Canada

Єдина в Торонті фабрика содової води

SUNNYSIDE BEVERAGE

1068 QUEEN ST. W.

Tel. LE 2-1316.

Виробляє всякі роди води. Вимагайте у своїх
крамницях.

Довозимо додому для всяких родинних свят
тощо.

Підтримуйте українське підприємство.

УВАГА!

УВАГА!

Кожна українська родина повинна мати

20-томову збірку художніх творів

ІВАНА ФРАНКА

Збірка містить: 115 оповідань, казок та дитячих
поезій, 9 повістей, 5 збірок поезій (загально 437
віршів), 14 поем, 7 драматичних творів та ТРИ то-
ми перекладних творів з чужих мов.

Тверда, гарно оформлена полотняна оправа.

Вже вийшли 1-ий, 2-ий і 3-ий томи.

Дуже вигідні умови передплати: при зголошенні
передплати ШІСТЬ дол., як аванс на 19-й, та 20-й
томи, і по три дол., після одержання кожного тому.
19-й та 20-й томи одержите за рахунок згаданого
авансу.

Якщо Ви хочете мати збірку художніх творів
Івана Франка вільну від будь-якої державної чи
партійної цензури, вільну від тенденційного добо-
ру художніх праць поета, незасмічену комуністич-
ними коментарями та поясненнями, збірку худож-
ніх праць Івана Франка ніким не спотворених, пе-
редплатіть 20-томову збірку художніх творів Івана
Франка, що її видає Товариство "Книгоспілка" в
Нью Йорку.

Не відкладайте. Зразу ж зверніться у справі пе-
редплати або до найближчої української книгарні,
або безпосередньо до нас на адресу:

KNYHO-SPIILKA Publishing Co.

68 East 7th St.

New York 3, N. Y., U.S.A.

ЛІТЕРАТУРНА НОВИНКА

Вийшла з друку й поступила в продаж книга
частина перша "Марусі Богуславки"

І. Багряного

БУЙНИЙ ВІТЕР

роман

423 сторінки більшого формату.

Замовляти й набувати книгу можна

в усіх представництвах та кольпортерів
"Українських Вістей"

Ціна одного примірника: в США й Канаді — 3,5
дол., в Англії — 23 ш., в Австралії — 23 ш., в
Аргентині — 55 пезів, у Франції — 1.100 фр. фр.,

Усі, хто вніс попередню передплату, одержать
у Бельгії — 120 б. фр., у Бразилії — 200 круз.
книгу за ту ціну, яку вони внесли.